

**A Ferences Kutató Tanárok Tudományos Körének folyóirata**

**ACTA PINTÉRIANA**

**1**



**2015**

## Acta Pintériana

### A Ferences Kutató tanárok Tudományos Körének Folyóirata

1. szám

2015

acta-pinteriana.hu

ISSN 2416-2124

Az Acta Pintériana a Ferences Kutató Tanárok Tudományos Körének folyóirata. Ez a szervezet a Magyarok Nagyasszonya Ferences Rendtartomány fenntartásában működő intézmények tudományos kutató szakembereit fogja össze és a Ferences Alapítvány égisze alatt működik. Lapunk Pintér Ernő ferences atyáról (1942-2002), a szentendrei Ferences Gimnázium hajdani tanáráról, a nemzetközi hírű malakológus kutatóról kapta a nevét. A folyóirat elsődleges célja, hogy bemutassa a tudományos kör tagjainak új kutatási eredményeit a szakmai közönség számára. Ezen felül szívesen közöljük minden olyan szerző cikkét, aki valamilyen módon (személyében vagy kutatási témájában) a ferencességhez, vagy a ferences intézményekhez kapcsolódik.

Az Acta Pintériana elektronikus formában, évente egyszer jelenik meg. A lapban közölt írások a folyóirat weblapjáról szabadon letölthetők, tartalmuk a cikkek 1. oldalán található hivatkozási formával idézhető.

**Kiadó:** Ferences Alapítvány, 1024 Budapest, Margit körút 23.

**Szerkesztőség:** 2000 Szentendre, Áprily Lajos tér 2.  
tel.: +36-26-311-195, e-mail: acta.pinteriana@gmail.com

**Főszerkesztő:** Soós Sándorné Dr. Veres Rózsa

**Szerkesztő:** Dr. Mészáros Lukács

**A szerkesztőbizottság tagjai:** Bagyinszki Ágoston, Dr. Barsi Balázs, Dr. Borbély Venczel, Dr. Dobszay Benedek, Békefiné Dr. Lengyel Zsófia, Dr. Harsányi Ottó, Joóné Dr. Fónagy Anna, Dr. Marek Viktor, Dr. Várnai Jakab

**Az 1. szám lektorai:** Dr. Barsi Balázs, Bartháné Dr. Pazonyi Piroska, Dr. Mészáros Lukács, Soós Sándorné Dr. Veres Rózsa, Dr. Várnai Jakab

## Acta Pintériana

### A Ferences Kutató tanátok Tudományos Körének Folyóirata

1. szám

2015

<b>Hogyan járulhat hozzá a ferences intellektuális hagyomány a „reáliák” és a „humaniorák” összebékeltetéséhez?</b> Bagyinszki Péter Ágoston OFM	5
<b>Őslénytani kutatás és tehetséggondozás: Előzetes jelentés az alsó-pleisztocén Somssich-hegy 2-es lelőhely <i>Sorex-Crocidura</i> fog-arány vizsgálatáról</b> Mészáros Lukács	15
<b>Kultusz és irodalom: Kismáriacell búcsújáró helyének irodalmi hatása</b> Soósné Veres Rózsa	25



## Hogyan járulhat hozzá a ferences intellektuális hagyomány a „reáliák” és a „humaniórák” összebékeltetéséhez?

Bagyinszki Péter Ágoston OFM

Sapientia Szerzetesi Hittudományi Főiskola, 1052 Budapest, Piarista köz 1.  
The Catholic University of America, 620 Michigan Ave., N.E., Washington, DC 20064  
[bagyinszki.agoston@sapientia.hu](mailto:bagyinszki.agoston@sapientia.hu)

*Bagyinszki P. Á. (2015): Hogyan járulhat hozzá a ferences intellektuális hagyomány a „reáliák” és a „humaniórák” összebékeltetéséhez? Acta Pintériana, 1, 5-14.*

Arthur Koestler *The Act of Creation* (A teremtés) címet viselő – a maga műfajában immár klasszikussá vált – eszmetörténeti tanulmánya a különböző kulturális szférák és gondolati síkok váratlan, kreatív kapcsolódásainak a „biszociáció” nevet adta.<sup>1</sup> Az ilyen kapcsolódások az ember kognitív világának mélyrétegeiben fogannak meg, és utat törve maguknak, lassan átalakíthatják a valóság egészéről alkotott képünket. A kulturális fejlődést előre lendítő, jelentőségteljes biszociációs szikrákat – Koestler szerint – az különbözteti meg a modern emberre szinte kizárólagosan jellemző diszkurzív gondolkodás hétköznapi, logikai és asszociációs lépéseitől, hogy az ihlet ezen értékes pillanataiban világunk bizonyos markánsan különböző elemeinek jelentőségteljes összefüggéseibe nyerünk bepillantást. Koestler szerint a biszociációs szikrák adják a nagy műalkotások magvát, a jó viccek sziporkázó humorát, és a bölcsék megnyilatkozásainak a konkrét helyzetre és pillanatra hangolt, sajátos „jó ízét” is. A „szekuláris kor”<sup>2</sup> emberénél Koestler a biszociáció részleges felismeréseket új módon integráló képességének megbecsülését hiányolja. Koestler meglátásához kapcsolódóan azt mondhatjuk, hogy amikor a vallásos ember (*homo religiosus*) a teremtés minden szegmensét, így a mindennapok konkrét élethelyzeteit is átható isteni Logosz megszólítására a saját életének ihletett alakításával válaszol, akkor éppen ennek a biszociációs éberségnek és a hiteles hagyományt tisztelő kreatív hűségnek az útját járja.

Viktor E. Frankl a biszociációs szikrák „működésének” antropológiai szempontú, tudományos igényű tárgyalását nyújtja, az emberi tudatban megjelenő gondolati tartalmak és az élet testi-dologi aspektusa közötti szerves kapcsolatot hangsúlyozva. A *humaniórák* és a *reáliák* vizsgálódási szféráinak karteziánus dualizmusát meghaladva, Frankl filozófiai-pszichiátriai iskolája felhívja a figyelmet az élet határhelyzeteiben is szembeötlően „értelemdarabkákat” (*logoi*) kereső, pszichoszomatikus egységet képező emberi lényre, akinek olykor a pusztá fizikai túléléséhez is hozzájárulhat, ha sikeresnek bizonyul a krízismegoldó értelemkeresésben.<sup>3</sup> Pusztán empirikus szinten is vizsgálható, alapvető antropológiai mozzanat, hogy – különösen kritikus helyzetekben – az ember mindig meg akarja ragadni az őt ért – pozitív vagy negatív – hatások és élmények konkrét „értelmét”

<sup>1</sup> Vö. ARTHUR KOESTLER: *A teremtés*, Európa, Budapest, 1998.

<sup>2</sup> Vö. CHARLES TAYLOR: *A Secular Age*, Harvard UP, Cambridge (MA), 2007. Magyar összefoglalók Taylor modernitás-elméletéről: MICHAEL PAUL GALLAGHER: Charles M. Taylor: útjelzők a mai világban való keresztény tájékozódáshoz, *Vigilia* 79 (2014/10) 731–738 (ford. B.Á.); BAGYINSZKI PÉTER ÁGOSTON: Charles Taylor az észak-atlanti civilizáció elvilágiasodásáról, *Sapientiana* 3 (2010/2) 45–56.

<sup>3</sup> Vö. VIKTOR E. FRANKL: ... mégis mondj Igent az Életre! Egy pszichológus megéli a koncentrációs tábor, Pszichoteam Mentálhigiénés Módszertani Központ, Budapest, 1988.

(logoszt), hogy megfelelően „válaszolhasson” azokra. Frankl „logoterápiájának” már a nevében is megjelenik az a programadó szövegválasztás, amely ráirányítja a figyelmet a nyugati kultúrát megalapozó hagyományok ősi, vallásfilozófiai és vallástörténeti szempontból meghatározó jelentőségű rétegére, az ún. *logosz-tanra*.<sup>4</sup> Frankl „egzisztencia-analízise” ennek az értelemkereső embernek kíván segítséget nyújtani. Az új antropológiai-pszichiátriai irányzat vezérfonala lett, hogy „az élet értelmére irányuló kérdést” bizonyos nem karteziánus, szintetikus hermeneutika szerint közelítik meg: egyfelől az alany szubjektív igényei, másfelől az egyedi és konkrét élethelyzetek objektív körvonalai felől – e két szempont egymást kiegészítő lényegi egységét feltételezve. Maga Frankl így fogalmaz: „Filozófiai nyelven azt lehetne mondani, hogy [...] ne csak általánosságban kérdezzünk rá az élet értelmére, hanem éljük meg megkérdettként saját magunkat; olyan valakiként, akinek az élet naponta, óránként kérdéseket tesz fel. Kérdéseket kapunk, amelyekre szüntelen válaszolnunk kell, és a helyes választ nem elvont töprengéssel vagy szónoklattal, hanem cselekvéssel és megfelelő magatartást tanúsítva kell megadnunk. Élni – végső soron – nem mást jelent, mint felelősséget hordozni az élet által nekünk szegezett kérdések helyes megválaszolásáért, az élet által elénk állított problémák megoldásáért, az adott pillanat követelményeinek megfelelően.”<sup>5</sup> Az élethelyzeteivel ily módon folyamatos egzisztenciális dialógusba bocsátkozó személy a konkrét eseményekben beszédes „jeleket” ismer fel, amelyek mélyebb értelmet hordoznak a számára. Az így megvalósuló „jelbeszéd” nem szorítható vissza a szubjektív szférába, de nem tekinthető pusztán „objektív” eseménynek sem, hanem a valóság valamilyen „harmadikutas hermeneutikáját” feltételezi, szoros kapcsolatban az imádság vallási tapasztalatával.

A ferences intellektuális hagyomány, amikor Szent Bonaventurával (1217/18–1274) a „teremtés könyvének” (*liber creaturae*) keresztül megvalósuló metadialógust vagy Boldog Duns Scotus Jánossal (kb. 1265–1308) a konkrét dolgok Logoszt közvetítő szakramentalitását (*haecceitas*) említi, akkor éppen ennek a „harmadikutas hermeneutikának” az útját járja. Bevallottan e két ferences teológustól ihletve, ennek a „dialogikus-szakramentális” látásmódnak a ma is aktuális, egzisztenciális jelentőségét ismerte fel Thomas Merton (1915–1968), a huszadik század legolvasottabb szerzetesírója, akinek születése századik évfordulóját ünnepeljük az idén.<sup>6</sup> A trappista szerzetes így vall saját dialógusba szerveződő létélményének középponti tapasztalatáról: „[mi, mindannyian, egzisztenciánk mélyén] válaszolunk egy szólításra, mely szólítás attól érkezik, Akinek nincs hangja, és Aki mégis minden létezőben megszólít minket. Ő mindenekelőtt saját lényünk mélyén szólal meg, hiszen mi magunk is az Ő szavai vagyunk. Olyan szavak vagyunk, amelyek válaszolni hivatottak Neki, amelyek felelnek Neki, mintegy Őt magát visszhangozva. Sőt, bizonyos módon e szavak egyenesen arra hivatottak, hogy *hordozzák és kimondják* Őt. Az imádság: visszhang. E visszhang eredeteként mélységes rezonanciát tapasztalunk lényünk legbelsőbb magvában, amely mintegy magába olvasztja saját lényünk egyénieskedő hangját, hogy a hangunk immár a Rejtőző Élet fenségével és irgalmával együtt szólaljon meg újra. Magának felel Ő bennünk, és a kimondott szóban isteni élet van, isteni kreativitás, amely mindent megújít. Mi magunk az Ő visszhangjává és válaszává válhatunk. Olyan ez, mintha a megteremtésünkkel egy kérdést tett volna fel, amit egyúttal Ő maga meg is válaszolt volna, amikor beavatott minket az imába. Az imádkozóban a kérdés és a válasz titokzatos módon találkozik.”<sup>7</sup> Merton a kérdés és a válasz találkozásának „rezonanciájában” az ember azon transzcendentális „én”-

---

<sup>4</sup> A görög *logoi szpermatikoi* és a latin *rationes seminales* kifejezéseket – a szövegösszefüggéstől függően – keresztény szerzők egyaránt használták „alapítóelvek”, „igemagvak”, „gondolatcsírák” és „értelemszikrák” jelentéssel; vö. LARS THUNBERG: *Man and the cosmos. The vision of St. Maximus the Confessor*, St. Vladimir's Seminary Press, Crestwood (NY), 1984, 139.

<sup>5</sup> VIKTOR E. FRANKL: i. m., 82.

<sup>6</sup> A jubileumra jelent meg ez a Merton ferences inspirációjának forrásait elemző kötet: DANIEL HORAN OFM: *The Franciscan Heart of Thomas Merton*, Ave Maria Press, Notre Dame (IN), 2014.

<sup>7</sup> THOMAS MERTON: *New Seeds of Contemplation*, New Directions, New York (NY), 2007, 3.

jére ismer rá, aki szabadon közeledik a rezonancia Forrásához, és belép a „kezdetben volt” *Logosz*-hoz fűződő, élő kapcsolatba.

A Koestler által leírt biszociációs kreativitás, a Frankl által elemzett dialógusba szerveződő létélmény, valamint Merton „imádság *logosz*-tanáról” adott tanúságtétele egy olyan – szekuláris korunkban háttérbe szorult – egzisztenciális létismeret visszhangjai, amelyet posztmodern perspektívából a valóság „dialogikus-szakramentális hermeneutikája” által közelíthetünk meg. Vagy ha „mögé szeretnénk nézni” az ezzel kapcsolatos elvont fejtegetéseknek, akkor egyszerűen Assisi Szent Ferenc *Naphimnusz*-élményére gondolhatunk. Annak az umbriai zarándoknak a misztikus mélységű létismeretére, aki könnyedén olvasta a természet szimbolikájának jelbeszédét, és általa – az egzisztenciális dialógust gyakorolva – az imádság mesterévé érlelődött. A következőkben szeretnénk rámutatni arra, hogy ez a *Naphimnusz*-élmény, és az abban működő „dialogikus-szakramentális hermeneutika” hogyan szenvedte meg a modern gondolkodási stílusokat kialakító alany-tárgy szakadást, illetve ma hogyan szolgálhatja az ősi keresztény hagyományban rejlő mély ihlet és eszkatologikus remény újrafelfedezését. Az első szempont kifejtéséhez Charles Taylor (1931–) kanadai-amerikai filozófus modernitás-elméletét hívjuk segítségül: erre alapozva elemezni fogjuk a „dialogikus-szakramentális hermeneutika” háttérbe szorulásának, kettéhasadásának azt az újkori folyamatát, amely a *humaniórák* és a *reáliák* kulturális dualizmusát eredményezte. A második szempont kifejtése során XVI. Benedek pápa megnyilatkozásain keresztül lesz módunk rámutatni arra, hogy a ferences intellektuális hagyomány késő modern korunk számára is értékes kincseket rejt. Jelen keretek között sajnos nincs mód Szent Bonaventura és Boldog Duns Scotus János – valamint az ő háttérükben Szent Ágoston (354–430) – gazdag örökségének részletesebb teológiatörténeti elemzésére.<sup>8</sup> Itt csupán a *Naphimnusz*-élményt elméleti szabattossággal kifejtő ferences intellektuális hagyományra szeretnénk ráirányítani a figyelmet. E tanulmány egy ősi meglátást provokatív módon a kortárs akadémiai diskurzusba illesztve, a „dialogikus-szakramentális horizont” bemutatásával, valamint az ehhez kapcsolódó „ferences gondolkodási stílusban” konkretizálja a *Naphimnusz*-élmény kulturális magvát.

Vajon mi lehet az oka annak, hogy a „ferences karizmával” összefüggésben jellemzően csak „lelkiségről” szokás szót ejteni? Benedek pápa éppen a ferences hagyomány bizonyos intellektuális hangsúlyaira irányítja rá a figyelmet! Való igaz, hogy a ferences beállítottságtól – például a tomista intellektuális stílussal markáns kontrasztban – távolabb áll a filozófiai-teológiai rendszerépítő ambíció. Kétségkívül kapcsolódik azonban a ferences identitáshoz egy olyan „dialogikus-szakramentális létélmény”, amely – Szent Ferenc intellektuális munkával foglalkozó testvérekhez címzett figyelmeztetésével összhangban – drága kincsként óvja, és soha nem hagyja kialudni „az imádság szellemét”!<sup>9</sup> A *reáliák* és a *humaniórák* egységesebb szemléletét keresve, a ferences intellektuális örökség néhány stílusjegye fontos eligazítással szolgál.

### A személytelen reálszféra „megalkotása”

Az immár klasszikus szerzőnek számító, kiváló tudománytörténész-fizikus, Pierre Duhem (1861–1916) írja az érett középkor és a modernitás közötti átmenet drámai fejleményeiről: „Az égitestek fizikája és a szublunáris világ dolgait kutató fizika között az ókortól fennálló különbség kezdett fokozatosan elhalványodni. Nicolaus Cusanus és Leonardo da Vinci után Kopernikusz volt az, aki a

<sup>8</sup> Ld. KENAN B. OSBORNE OFM: *The Franciscan Intellectual Tradition. Tracing Its Origins and Identifying Its Central Components*, Franciscan Institute, Bonaventure (NY), 2003, 63–68 (The Sacred Book of Creation).

<sup>9</sup> Vö. ASSISI SZENT FERENC: Levél Szent Antalhoz, 2, in Várnai Jakab (szerk.): *Assisi Szent Ferenc művei*, Ferences Források 3., Agapé, Szeged, 1993.

Földet a többi bolygó sorába merete helyezni. Az 1572-ben feltűnt, majd eltűnt nova tanulmányozásának eredményeképpen Tycho Brahe bebizonyította, hogy az égitestek világában is lehetséges a keletkezés és az elmúlás. A két [égi és földi] fizikát végül Galileinek sikerült egy tudománnyá egyesítenie, amikor felfedezte a napfoltokat és a Hold hegyeit.”<sup>10</sup> Galilei felismerése a mozgástörvényeiben autonóm és az ember számára immanens egységként megérthető univerzum vízióját vetítette előre. Az összes égitest és a Föld holdja is Newton egyetemes mozgástörvényeinek engedelmeskedő, egymás felé gravitáló anyaggolyóknak bizonyultak, az égi szférák minden megközelíthetlenségét és titokzatosságát levetkőzve. A természet egyszerű szabályokba foglalható „nyelvtanának” felfedezése gyengítette a világegyetem poetikus-kommunikatív karaktere, szakramentális valósága iránti érzéket, és erősítette a logikailag megfejthető *metarejtvény* megfejtésére ítélt, boldogulásában a matematikai intelligenciájának kiszolgáltatott ember képzetét.

Felgyorsultak azok a – kultúra mélyrétegeiben végbemenő – változási folyamatok, amelyek az addig „kozmoszként” összetartozó jelenségek nyelvi-dialogikus érzékelését fokozatosan háttérbe szorították, és a személytelen „természet” (*natura*) immanens szabályok szerint megérthető szféráját elkülönítették. A folyamatosan feltáruló univerzum birtokbavételében hatékony „kalkuláló ész” sikerei megkérdőjelezték a meditatívabb ismeretformák értékét, létjogosultságát.<sup>11</sup> A „naturalizmus” filozófiai irányzata a világot átható *Logosztól* – mint hipotetikus isteni alapító elvtől – elszigetelt, autonóm szerveződésű, az etikai és metafizikai vonatkozásokat egyre inkább mellőző világgépet hirdetett.<sup>12</sup> Bár a naturalizmus nem tudott választ adni arra a kérdésre, hogy a tárgyi létezőkből szerveződő, objektív „természetnek” hogyan lehet része az intencionalitással, moralitással és az értelem megragadásának igényével fellépő ember és a humán öntudat, ez az új típusú filozófiai monizmus mégis megbűvölte a kortársakat. Az átalakult világgépi keretek között a korábbi – Isten és ember metadialógusába illeszkedő, és Isten teremtői céltudatosságát feltételező – *teleologikus* szemlélet megfoghatatlannak tűnt, így világmagyarázati szempontként háttérbe szorult. A modern ember mintha egyik pillanatról a másikra eltávolodott volna Assisi Szent Ferencnek a kozmosz égi és földi elemeit, valamint az ember belső mikrokozmoszát egyaránt a *Logos*ban foglalt isteni alapítóelvhez, a Krisztus-misztériumhoz visszavezető Naphimnusz-élményétől.

A fizikus-teológus John C. Polkinghorne (1930–) meglátása szerint a hiteles megismerés kizárólagos útjaként ünnepelt természettudományos módszer a létélmény egészét önkényesen szűkítette le a kísérletezés „egzakt és formalizálható” világára. Így a kutató ember csak egy elvont elmélet koncepcióján belül találkozhatott a spekulatív módon „felparcellázott” valósággal. A legitimnek tekintett megismerési folyamat a „természetet” immár csak a kísérletekkel faggatható, „objektív” szférára korlátozta, miközben a tudományos világgépből minden „szubjektív” mozzanatot igyekezett kiküszöbölni. Polkinghorne hangsúlyozza, hogy míg a modern természettudomány elvileg csupán az „egzakt tudásra” kívánt építeni, gyakorlatilag mindmáig minden kutató tágabb, intuitív horizonton mozogva alkotja meg az egzakt eredményeit, titokban a személyes életfilozófiájával is egybeszöve a mindennapi munkáját.<sup>13</sup> A kutató ember „módszertani ateizmusa” így olyan valóság-konfigurációt alkotott, amelyben a jelentőségteljes együttállásoknak és a jelek egyediségén keresztül kibontakozó metadialógusnak az „objektív” véletlenek és a „szubjektív” képzelgés szférái között már nem jutott „kulturális cella”.

---

<sup>10</sup> PIERRE DUHEM: *A jelenségek megőrzése*, Kairosz, Budapest, 2005, 266–267.

<sup>11</sup> Vö. CHARLES TAYLOR: *A Secular Age*, 566.

<sup>12</sup> Vö. RUTH ABBEY: *Charles Taylor*, Princeton UP, Princeton (NJ), 2000, 153–154; valamint NEMZETKÖZI TEOLÓGIAI BIZOTTSÁG: *Egy egyetemes etika keresése: a természeti törvény új szemlélete*, Szent István Társulat, Budapest, 2013, 69–75. §.

<sup>13</sup> Vö. JOHN C. POLKINGHORNE: *Faith Science and Understanding*, SPCK, London, 2000, 30–31.

## A reáliák és a humaniórák drámai eltávolodása

Charles Taylor a kozmosztól az univerzumig vezető átalakulást a „társadalmi képzetek” (*social imaginaries*) és az ezektől elválaszthatatlan kulturális látásmódok – folytonosság és újdonság kettősében megragadható – újraszerveződése felől közelíti meg.<sup>14</sup> A kanadai-amerikai filozófus társadalmi képzeteknek nevezi az ember tudatosságának – világ-érzékelésének és gondolkodásának – azon alapmintázatait, amelyek egy konkrét történelmi kontextusban, önkéntelenül is átjárják és artikulálják az emberek világhoz fűződő viszonyát.<sup>15</sup> Olyan „jelentésekre” (*meaning*), „képekre” (*image*), „értékekre” (*value*) kell gondolnunk, amelyek az egyes történelmi korszakok sajátos látásmódjának a rejtett formálói. Taylor a modern társadalmi képzetek fő rendezőelvét „immanens keretrendszernek” nevezi. E keretrendszer a világ egyes mozzanatainak és egészének egy olyan értelmezését, hermeneutikáját képviseli, amelyben nagy hangsúlyt kap a jelenségek immanens (transzcendens szempontot mellőző) megérthetőségébe vetett bizalom.<sup>16</sup> Ez a keretrendszer elvileg egyaránt megengedi a transzcendencia szempontjára nyitott, illetve az attól elzárkózó beállítottságot, de a nyugati civilizáció konkrét történetén – Taylor szerint esetleges okokból – mégis eluralkodott egy bizonyos agresszív szekularizmus és „immanencia-kór”.<sup>17</sup> Kultúránk transzcendenciahiánya betöltetlen űrt, látásmódbeli beszűkülést és egyensúlyvesztést eredményezett, ami az ember bizonyos egzisztenciális igényeinek a „hajléktalanságát” hozta magával.

A társadalmi képzetek mélyebb rétegeiben bekövetkezett drámai átalakulás eredményeként, a korábban egységesnek megélt „kozmosz” széthasadt a fizikai valóság „objektívna”, és a humán valóság „szubjektívna” tekintett szféráira. A két szféra közötti táguló törésvonalat már csak a matematika látszott áthidalni, mint ami a „természet nyelveként” vert hidat az emberi gondolkodás legtisztább formái és az empirikus univerzum működése között. A modern tudomány embere – mindmáig érdemi magyarázat híján – elcsodálkozva áll meg a furcsa tény előtt, hogy míg a matematikát – bizonyos történelmi feltételekhez kötött – kulturális konstrukciónak kell tekintenünk, az ember matematikai tevékenysége mégis a legnagyobb és a legkisebb léptékekben is képes elegáns törvényszerűségekre foglalni az univerzum viselkedését. Ha ez csak az ember hétköznapi világának mérettartományában valósulna meg, azt talán be lehetne tudni az evolúciós érdekek érvényesülésének. De vajon milyen ősi evolúciós hatás magyarázhatná azt, hogy a 20. század második felében a sokmilliárd fényéves méretekben érvényes makrofizika, továbbá az elemi részecskék ettől radikálisan különböző mikrofizikája, valamint a *homo sapiens* matematikai intelligenciája és esztétikai érzéke váratlanul egymásra talált?<sup>18</sup> Az egymástól filozófiai értelemben látszólag eltávolodó alany és tárgy e váratlan matematikai-logikai megfelelése megválaszolatlan kihívást jelent a fizikai és a humán szférák, valamint az azokat vizsgáló *reáliák* és *humaniórák* szigorú dualizmusa számára, és ez a kihívás a kulturális alapok újragondolására sarkall.

Az átalakult ontológiai képzetek eredményeként az egyén a létezők összességének szövetéből annyira „kiszakadt”, hogy immár a kozmikus magány monológjának elidegenedett és tragikus hőseként élte meg önmagát. Jacques Monod (1910–1976), az orvosi-életteni Nobel-díj 1965-ös kitüntetettje, érzékletesen fogalmazta meg a naturalista kozmikus magányának ezt a melankóliáját: „Itt az ideje, hogy felébredjünk végre az évezredek álomból, és felismerjük teljes magunkra hagyatottságunkat és feloldhatatlan idegenségünket. [...] Hiszen egy olyan univerzum peremén élünk,

<sup>14</sup> Vö. MICHAEL PAUL GALLAGHER: i. m., 735.

<sup>15</sup> Vö. CHARLES TAYLOR: i. m., 171–176.

<sup>16</sup> Vö. CHARLES TAYLOR: i. m., 542–557.

<sup>17</sup> Vö. MICHAEL PAUL GALLAGHER: i. m., 735.

<sup>18</sup> Vö. EUGEN WIGNER: The Unreasonable Effectiveness of Mathematics in the Natural Sciences, *Communications in Pure and Applied Mathematics* 13 (1960/2) 1–14.

amelyben vándorcigányként odavetve eszmélünk fel, de amely univerzum süket a muzsikánkra, és közömbös a reményeinkkel, szenvedéseinkkel, de még a bűneinkkel szemben is”.<sup>19</sup> A *natura*-elvre épülő, monologikus hajlamú világgépet nem is lehetne ennél élesebb kontrasztba állítani a létezők összetartozására fogékonyabb dialogikus-szakramentális világgéppel.

A Szent Ferenc számára még eleven „dialogikus-szakramentális hermeneutikának” azonban kitörölhetetlen nyoma maradt a kulturális emlékezetben. Érdekes utóhang Monod szavaihoz, hogy Ilya Prigogine (1917–2003), Nobel-díjas fizikus – *Az új szövetség* című könyvében<sup>20</sup> – éppen az ember és a „valóság” között fennálló dialógus átalakulásában, újfajta folytatásában jelöli meg a kapcsolatot a nyugati civilizáció kezdeteinél alapvető szerepet játszó premodern vallásosság és a „felvilágosodott tudományosság” között. Prigogine szerint a modern ember már elvesztette annak lehetőségét, hogy egy személyes kapcsolat intuitívabb keretei között kapcsolódjon a természethez: arra van ítélve, hogy a matematika személytelen nyelven, kísérleteken keresztül faggassa a természet logikai rejtvényét, vagy hogy átadja magát a természet iránti szubjektivista rajongás érzelmi viharainak. A harmadik út „ontológiáját” és „hermeneutikáját” a modern kultúra mintha nem ismerné, vagy elfelejtette volna. Prigogine így felfogott absztrakt „párbeszéde” valójában csupán monológ, a régi ember által egykor naivan komolyan vett létközösség és transzcendentális kommunikáció utáni nosztalgia, amiből a létének teljes felelősségét magára vállaló modern ember az élet értelmének illúzióját képviselő „metanarratívák” megalkotásával próbál kitörni.

#### Az önmagába záródó humánszféra egzisztenciális problémává válik

A természettudományok 18–19. századi fejlődése elméleti téren olyan lenyűgöző volt, a gyakorlatban pedig olyan látványos technológiai sikereket hozott, hogy sokan már az egzakt tudományok lényegi tudásanyagának közeli „lezárásáról” álmodoztak. Széles körben elterjedt az a meggyőződés, hogy Newton – új Mózesként – birtokába jutott a Teremtő matematikai gondolatainak, és mindenki számára hozzáférhető módon megfejtette a „természet törvényeit”.<sup>21</sup> Lélegzetelállítónak tűnt a kortársak számára a Naprendszer működésének vagy a földi óceánokban található vízáramok táncának matematikai szabályokba szervezett leírása, ami a mérnöki hatékonyság – például egy későbbi Hold-expedíció – korábban elképzelhetetlen lehetőségeit teremtette meg. Szent Ferenc „Holdnövére”, a költők által is megénekelt, világító égitest, immár a Nap sugarait visszaverő, Föld körül keringő „kődarabként” deszakralizálódott: látszólag elvesztette az isteni *Logosz* teremtő gondolatához fűződő kapcsolatát.

A tudományos utópiák naiv lendületét azonban két fejlemény jelentősen lefékezte. Az egyik Karl Marx vállalkozásának kudarca volt. Marx a fizikai valóság megértésében elért sikerek nyomán a társadalomtudományok „Newtonjaként” kívánt föllépni, de nem tudott a klasszikus mechanikához hasonló eredményeket felmutatni a valóság humán szférájában. A társadalmi hierarchia deszakralizálása, *Logosztól* való elszigetelése nem támaszkodhatott a természet mérnöki megértéséhez hasonló sikertörténetekre, hanem forradalmak útján, a gyakorlatban valósult meg. A másik fékező tényező a természettudományok belső fejlődésének olyan meglepő fordulataiból fakadt, mint például a relativitáselméletek vagy a kvantummechanika megjelenése. Az új és pontosabb elméletek világossá tették, hogy a „fizikai törvények” megismerésére vonatkozó naiv realizmusnak is megvannak a korlátai, és a tudományfejlődés egzakt világában is számolni kell a „hermeneutikai mozzanattal”

---

<sup>19</sup> JACQUES MONOD: *Le hasard et la nécessité. Essai sur la philosophie naturelle de la biologie moderne*, Seuil, Paris, 1970, 187–188.

<sup>20</sup> Ld. ILYA PRIGOGINE – ISABELLE STENGERS: *Az új szövetség. A tudomány metamorfózisa*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1995.

<sup>21</sup> Ld. JOHN DAVID BARROW: *A fizika világgépe*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1994, 91–92.

szerepével. Tisztázni kellett tehát a korábbi „dialogikus-szakramentális hermeneutika” riválisaiként jelentkező, modern valóságértelmező rendszerek sajátosságait.<sup>22</sup> Leginkább ezen a ponton, két új típusú, redukcionista hermeneutika megjelenésében érhető tetten a *reáliák* és a *humaniórák* dualizmusát eredményező kulturális átalakulás.

A naturalista szemlélet nem adott magyarázatot arra a problémára, hogy más dolog például három égitest gravitáció által meghatározott – történetesen igen bonyolult – mozgáspályáit matematikailag levezetni, és megint más dolog három olyan ember viselkedését és nyelvi világát nyomon követni, akik egy mentőcsónakban, egymásra utalva hánykolódnak a tengeren. Az utóbbi esetben az emberek gondolkodására, helyzetértékelésére, pszichés reakcióira, kimondott vagy kimondatlan szándékaira, kommunikációjára is tekintettel kell lennünk, ha meg akarjuk érteni, hogy a csónakban mi és miért történik. Amint arra Taylor nyomatékosan felhívja a figyelmet, az ember – akár egyénileg, akár társadalmiságában tekintjük – olyan sajátos, „önértelmező” lény, aki az intencionalitás (szabad céltudatosság) világában él, valamint a dolgokhoz rendelt jelentések kommunikációs teréhez kapcsolódik.<sup>23</sup> A „humaniórák” jellemző látásmódja szerint, az embert ilyen módon meghatározó értelemkeresés olyan *metanarratívák*on keresztül jelenik meg, amelyekben az egyén vagy a közösség – a konkrét történelmi és kulturális adottságok között – kifejezi, hogy miben látja saját létének értelmét (logoszát). A modern ember sajátos viszonylagosság-tudata e metanarratívák térben és időben szétágazó sokféleségének, pluralitásának a felfedezésében rejlik, mely pluralitás – mint párhuzamos, értelemhordozó monológok sokasága – végső soron éppen az „értelemkeresés értelmét” látszik kétségbe vonni. Ebben a monologikus szemléleti keretben Assisi Szent Ferenc *Naphimnusz*-dialógusa is pusztán csak „autokommunikációként”, egy virtuális partnerrel folytatott, művészi értékű, de fiktív beszélgetésként kategorizálható. A korábban még összetartozó verbális és tárgyi szférák alapító elvét jelentő *Logosz* feledésre ítélésével elhalványul a valóság „dialogikus-szakramentális hermeneutikája” által képviselt egység, és marad a *reáliákra*, illetve a *humaniórákra* jellemző újabb hermeneutikák dualizmusa. E két redukcionista hermeneutika mindegyike igényt tart arra, hogy lényegi valóságértelmező elvnek tekintsék, ugyanakkor önmagában egyik sem képes szintetizálni a modernitás kulturális eredményeit. A „dialogikus-szakramentális hermeneutika” háttérbe szorításával mintha a valóság szintetikus megtapasztalása is elérhetlenné vált volna.

Az elmondottak alapján – Taylort követve – már pontosítható, hogy az immanens keretrendszer két összetevője, a fizikai és a humánszféra, az „egymenetes hermeneutika” és a „kétmenetes hermeneutika” elágazási pontján válik el egymástól.<sup>24</sup> Míg az utóbbi a személyek interakcióinak elemzésekor, a valóság tárgyi elemein túl, az értelmes cselekvők érzéseivel és szándékaival, nyelvi megnyilvánulásaival és akarati aktaival is számot kell hogy vessen (ld. a mentőcsónakban ülők saját helyzetértékelésének a példáját), az előbbi „egymenetes hermeneutika” csak a tárgyi világ természettörvények révén megszerveződő, kompakt, objektív tartományában keresi a jelenségeket leíró tényezőket (ld. az égitestek kauzális mozgásainak fenti példáját). Taylor szerint fontos felfigyelni arra, hogy a két „hermeneutikai beállítottság” közül egyértelműen a „kétmenetes hermeneutika” teleologikus szempontot is érvényesítő, integrált gondolkodásmódja áll közelebb az ember hétköznapi tudatosságához.<sup>25</sup> Szent Ferenc vallásossága máig megmozgat minket, mert mintha e szétfutó tudatossági formák valamiféle szintézisét ígérné számunkra. Az ő *Naphimnusz*ban visszatükröződő

<sup>22</sup> Vö. THOMAS KUHN: *A tudományos forradalmak szerkezete*, Gondolat Kiadó, Budapest, 1984; valamint PROSPER GRECH: *Hermeneutika és teológia*, in Bagyinszki Ágoston (szerk.): *A hitvallástól a teológiai megalapozásig*, L'Harmattan – Sapientia, Budapest, 2014, 71–95.

<sup>23</sup> Vö. RUTH ABBEY: i. m., 58–62.

<sup>24</sup> A „single/double hermeneutic” megkülönböztetés Anthony Giddens nyomán vált ismertté. E megkülönböztetést hasonló értelemben, de kevésbé egységes terminológiával Taylor is alkalmazza.

<sup>25</sup> Vö. RUTH ABBEY: i. m., 153.

lételményét azért érezzük mindmáig inspirálónak, mert a külvilág értelmében vett makrokozmosz és az emberi befelé tekintésben feltáruló mikrokozmosz dualizmusát ő mintha a *Logosz*-körüli egységhez tudná elvezetni.

Összebékítheti-e bennünk a *reáliák* és a *humaniórák* széthasadt világát a ferences karizmától kapott inspiráció? Talán nem esünk túlzásokba, ha azt a tanulságot vonjuk le az eddigiekből, hogy a *Naphimnusz* lételménye olyan mélyebb kulturális önismerethez vezet el minket, amely tápláló forrás az imaéletünk és kritikai gondolkodásunk összehangolásának nehéz útján. A premodern világban még magától értetődő, az alanyt a tárggyal összekapcsoló létközösség egykor képes volt egyensúlyban tartani az „objektifikáció” és a „szubjektifikáció” ellentétes tendenciáit. Az alany és a tárgy más-más módon kapcsolódott ugyan a *Logosz*hoz, ám mindkettő szervesen beleilleszkedett a teremtést átjáró és fenntartó, dialógusra hívó és a dolgokat jelentéssel felruházó „Isteni Gondolatba”. Az ember így a metadialógus megszólítottjaként és résztvevőjeként tekinthetett magára. A jelekkel átszőtt kozmosz támpontokat kínált az emberi egzisztenciát mélyen felkavaró kérdések, és az azokra fellelhető válaszok felkutatásához. A „dialogikus-szakramentális hermeneutikát” háttérbe szorító kulturális változások sok tárgyi eredményt hoztak ugyan, és nem kevés filozófiai tanulsággal szolgáltak, de az imádságos önismeret és lételmény vonatkozásában mégis elszegényítették az embert. A humánszféra monologikus „önmagába záródása” az emberi egzisztencia mélyén jelentkező dialogikus értelemkeresést a megbízhatatlan szubjektivitás világába szorította, sőt sokszor a patológikus képzelődés és a „tudományos szempontból vállalhatatlan irracionális” szférájába utalta.

Mindeközben azonban az önnön monológjába belefeledkezett nyugati ember belső készítésre mégiscsak tud a „metadialógus” lehetőségéről, és e dialógus felszítását szolgáló tágabb horizontok felé – jelképes vagy valóságos – zárandokutakra indul. Korunk zárandokai pedig sok esetben olyan értelmiségiek, akik belső igényességgel törekszenek a „szétágazó hermeneutikák” szimultán összehangolására, még az ezzel járó kulturális feszültségeket is felvállalva. Nagy jelentősége van annak, hogy a Katolikus Egyház ezt az egyszerre intellektuális és lelki természetű erőfeszítést a magáénak érzi.<sup>26</sup> Ennek a keresésnek a teológiai felkarolását – jelen keretek között – Joseph Ratzingernek (XVI. Benedeknek) azzal a kevéssé közismert, de egész életútját végigkísérő törekvéssel tudjuk szemléltetni, hogy a ferences intellektuális hagyomány dialogikus-szakramentális hangsúlyaival kívánta újra beoltani a kortárs katolikus hittudatot.<sup>27</sup>

### A Santiago de Compostela-i zárandokút posztmodern reneszánsza

A késő modernitásra jellemző, drámai kulturális átalakulások közepette, a II. Vatikáni Zsinat korunk emberét – a katolikus hagyományban mélyen gyökerező – „dialogikus-szakramentális” látásmódhoz szerette volna közelebb vezetni. Ezzel egy irányba mutat, hogy a zsinati atyák „tudatosan dolgozták ki a personalista látásmóddal ötvözött jel-teológiát”,<sup>28</sup> amely nem csupán a kinyilatkoztatást, hanem az időbeliségben létező, végső beteljesülés felé tartó teremtett világot is Isten és ember párbeszédének eseményeként közelítette meg. A zsinat felfogása szerint „a jelek a

---

<sup>26</sup> Vö. BAGYINSZKI ÁGOSTON: Az üdvtörténet a végjáték felől nézve, in Hetesi Zsolt – Teres Ágoston (szerk.): *Vallás és tudomány*, Manréza Szimpózium 2004/Dobogókő, Magyar Jezsuita Rendtartomány – ELTE Csillagászati Tanszék, Budapest, 2005, 1–19.

<sup>27</sup> Ld. CHRISTOPHER COLLINS: *The Word Made Love. The Dialogical Theology of Joseph Ratzinger/Benedict XVI*, Collegeville (MN), Liturgical Press, 2013. Már a fiatal Joseph Ratzinger is – aki a doktori dolgozatát Szent Ágoston egyháztanából, majd a habilitációs dolgozatát Szent Bonaventura teológiájából írta – nagy örömmel támogatta és üdvözölte a zsinat „dialogikus” kinyilatkoztatás-teológiáját, amely e könyv fő tézise szerint Ratzinger egész teológiai életművének a vezérfonalát adja.

<sup>28</sup> RINO FISICHELLA: Az „idők jelei” mint felhívás az üdvtörténeti éberségre, in Bagyinszki Ágoston (szerk.): *A hitvallástól a teológiai megalapozásig*, 199.

kinyilatkoztatás-teológia kontextusában azokkal az *logosz*-csírákkal – az egyházatyák számára annyira kedves igemagvakkal (*logoi spermaticoi*) – rokoníthatók, amelyek a világban és az emberek szívében vannak jelen, és amelyek Isten teremtő gondolatainak megismerése felé vezetik a szemlélődő embert. Ezek az igemagvak alkalmassá tesznek minket Isten szándékainak felismerésére, és folyamatosan megújuló reményt sugározva mutatnak a teremtés beteljesítése felé.”<sup>29</sup> Amikor a zsinat az „idők jeleinek” olvasására bátorít, akkor mintegy az Isten és ember közötti, üdvtörténeti dialógusban való éber részvételre hívja meg az egész egyházat, a keresztényeket és minden jóakarató embert.

A kérdésünkre, hogy összebékítheti-e bennünk a *reáliák* és a *humaniórák* széthasadt világát a ferences karizmától kapott inspiráció, modellértékű választ kapunk XVI. Benedek pápa *Verbum Domini*<sup>30</sup> kezdetű apostoli buzdításában (2010). Amire – Charles Taylor nyomán – az „ember nyelvi világaként” utaltunk, azt a dokumentumban a *Logosz*ról emberi nyelven tanúskodó – de azzal nem azonosítható – Szentírás képviseli. Amire pedig – a humánszférával kontrasztban – „fizikai szféraként” utaltunk, arra a pápai dokumentum a „természet könyve” (*liber naturae*) premodern gondolatának felelevenítésével utal. A „két könyv” elkülönül ugyan egymástól, de a *Logosz*hoz fűződő üdvtörténeti és eszkatologikus kapcsolatuk révén mégis annyira összetartoznak, hogy a pápa ezekkel kapcsolatban „az Ige szimfóniájának” különböző, egymásba fonódó szólamairól beszél (VD 7). XVI. Benedek az „egész emberi lét Istennel folytatott dialógusával” (VD 24) összefüggésében szól a Szentírás egyházi életben betöltött szerepéről, amely a *Logosz* mindent átható dialogikus-szakramentális jelenlétében gyökerezik. A Szentírás olvasásának és a lényegileg „dialogikus” kinyilatkoztatás közvetítésének kiváltságos fóruma az egyház, mint az „üdvösség szentsége”.<sup>31</sup> A *Verbum Domini* szerint a „két könyv” kölcsönös egymásra vonatkozásából kell kiindulnunk az isteni Ige értelmezése során: a Szentírás olvasását az Ige szimfóniájában sokrétűvé váló dialógus jelentésterében kell megközelítenünk (DV 86), miközben a sugalmazott szöveg olvasása „előkészíti, kíséri és elmélyíti” az egyház isteni Logosszal folytatott üdvtörténeti dialógusában való részvételünket. Krisztus, a *Logosz* tehát isteni alapítóelvként biztosítja a „két könyv” egységét, mintegy – a korábban Taylor nyomán elemzett – két kulturális szféra egységének modelljét kínálva ezáltal.

A *Verbum Domini* hangsúlyosan felhívja a figyelmet az egész Teremtés – a ferences intellektuális hagyományban nagyon hangsúlyos – dialogikus jellegére, például amikor a dokumentum Szent Bonaventurát idézve így szól: „minden teremtmény Isten szava, hiszen Istent hirdeti” (*Itinerarium mentis in Deum*, II,12; idézi VD 8). A „természet könyvének” szakramentális karaktere pedig – ahogy ezt Boldog Duns Scotus János rendkívüli eleganciával, Isten teremtői szabadságát hangsúlyozva mutatta be<sup>32</sup> – azt jelenti, hogy minden egyes teremtmény léte és konkrét megjelenése „a Logoszból fakad, és kitörölhetetlenül magán viseli az elrendező és vezérlő teremtő Értelem keze nyomát” (VD 8). A pápai dokumentum így lenyűgöző határozottsággal eleveníti fel azt a – ferences hagyományban mindig is ébren tartott – patrisztikus tanítást, hogy az ember verbális szférája, kognitív-nyelvi világa, társadalmisága, valamint ugyanezen ember objektív viselkedése, testi mivolta, univerzumba illeszkedő fizikai valósága – a teremtés rendjében – összetartoznak, és „tükör által, homályosan” a mindent beteljesüléshez vezető *Logosz* gazdagságát tükrözik. Vagyis hiányos az antropológiája annak a kultúrának, amelyik erről a kapcsolatról nem tud, vagy nem akar szólni.

<sup>29</sup> Uo. 198.

<sup>30</sup> XVI. BENEDEK PÁPA: *Verbum Domini*, Szent István Társulat, Budapest, 2011.

<sup>31</sup> Vö. PAUL MCPARTLAN: *Az üdvösség szentsége. Bevezetés az eucharisztikus egyháztanba*, L'Harmattan – Sapientia, Budapest, 2015. (szerk. B.Á)

<sup>32</sup> Ld. ILIA DELIO OSF: John Duns Scotus's Theology of Creation, in *A Franciscan View of Creation. Learning to Live in a Sacramental World*, Franciscan Institute, St. Bonaventure University (NY), 2003, 33–40.

A két széthasadt szféra ezen eszmetörténeti-teológiai egységmodellje azonban csak kiélezi bennünk a gyakorlati kérdést, hogy számot tarthat-e egy ilyen elvont, dialogikus-szakramentális létélményről és hermeneutikáról szóló fejtegetés a mindennapok zarándokútjait taposó felebarátaink érdeklődésére? Találhatunk-e élményszerű kapcsolódási pontot e meditatív gondolatok és a mindenki számára hozzáférhető tapasztalatok között? Érdemes itt egy pillanatra megállnunk, hogy felmérjük a gondolatmenetünkben boncolgatott kultúrtörténeti-önismereti kérdések horderejét. A szekuláris gondolkodásmódok fősodrától hátrébb lépve, idézzük fel egy reneszánszát élő – és ma történetesen egy híres ferences kegyhelyhez vezető – ősi zarándokút képét: vessünk egy pillantást a Santiago de Compostela-i zarándokok végelethetetlenül hosszú sorára. E zarándokút bejárása sok hívő (és nem hívő!) kortársunkhoz hozta közelebb az egzisztenciális dialógus nagyszerűségének és a természet szakramentális megtapasztalásának a rejtett kincseit.<sup>33</sup>

Minden zarándok számára ismerős élmény, hogy a nyitott lélekkel útnak induló vándor – az út folyamán elé kerülő élethelyzeteken keresztül – sokszor egy egzisztenciáját kockáztató, és többféle eshetőséget magában foglaló „beszélgetésbe” bocsátkozik az Ismeretlennel. A véletlen egybeeséseket és az elé kerülő beszédes „jeleket” betűzgetve, a zarándok spontán átélheti, hogy végső soron „nem a kozmosz elemei, vagy az anyag törvényei uralkodnak a világ és az emberek felett, hanem egy személyes Isten uralma áll a csillagok és mindenség fölött; így a végső valóságot sem az anyag és a fejlődés törvényei jelentik, hanem az értelem, az akarat, a szeretet – egy Személy”.<sup>34</sup> A zarándoknak lehetősége van arra, hogy az így kibontakozó, cél felé vezető sajátos dialógusba hittel belépve élje át és értelmezze élete adott szakaszának eseményeit. A voltaképpeni zarándokélmény pedig éppen ennek a titokzatos, mindent átszövő „beszélgetésnek” és a felbukkanó „jeleknek” az intenzív megtapasztalása.

Ha ma kulturális előítéletekből fakadó nehézségeink támadnak az itt főszerepet játszó tapasztalatok értelmezésénél, az – Taylor szerint – elsősorban a modern ember szerencsétlen „monologikus elfogultságának” és „zárt értelmezési rendszerének” tudható be. Erre a tompultságra utalva fogalmaz úgy a kanadai-amerikai szerző, hogy katolikusként a modernitást egyszerre tarthatjuk „nagyszerűnek”, egyúttal – az ember mélyebb, egzisztenciális és lelki igényei szempontjából – „veszélyesnek” is.<sup>35</sup> Modern nyugati kultúránk fősodra olyan értelemben bizony „veszélyes”, hogy könnyen cserben hagy minket az alapvető egzisztenciális igényeink terén: monologizáló létmódok felé irányít, eltávolítva a dialogikus-szakramentális létélmény reményét keltő, hitelesebben emberi horizontjától.

---

<sup>33</sup> E tanulmány írójának volt alkalmá három részletes, egymástól független élménybeszámolót meghallgatni Santiago de Compostelát megjárt zarándoktól, továbbá nagy hatással volt rá a 2010-es „The Way” című filmdráma, amely egy nem hívő zarándok élményeinek útinaplójából készült.

<sup>34</sup> XVI. BENEDEK PÁPA: *A keresztény reményről*, 5. §.

<sup>35</sup> Vö. RUTH ABBEY: i. m., 79.

**Őslénytani kutatás és tehetséggondozás:  
Előzetes jelentés az alsó-pleisztocén Somssich-hegy 2-es lelőhely  
Sorex-Crocidura fog-arány vizsgálatáról**

Mészáros Lukács

Ferences Gimnázium, 2000 Szentendre, Áprily Lajos tér 2.  
Eötvös Loránd Tudományegyetem, Őslénytani Tanszék, 1117 Budapest, Pázmány Péter sétány 1/C.  
[lg.meszaros@gmail.com](mailto:lg.meszaros@gmail.com)

*Mészáros L. (2015): Őslénytani kutatás és tehetséggondozás: Előzetes jelentés az alsó-pleisztocén Somssich-hegy 2-es lelőhely Sorex-Crocidura fog-arány vizsgálatáról. Preliminary report on the study of the Sorex-Crocidura (Mammalia, Soricidae) relation in the Lower Pleistocene fossil assemblage of the Somssich Hill 2. locality (Hungary). Acta Pintériana, 1, 15-24.*

**Bevezetés és pedagógiai vonatkozások**

A szentendrei Ferences Gimnázium tehetséggondozó programjának fontos eleme az olyan diákkutatások szervezése, amelyek a vezetőtanárok tudományos tevékenységébe való bekapcsolódás révén bevezeti a tanulókat a tudomány módszertanába, úgy, hogy eközben tevékenyen hozzájárulhatnak az eredmények megszületéséhez.

A természettudományos diákkutatásokat elsősorban a Pintér Ernő Tudományos Diákkör fogja össze, amely iskolánk hajdani, nemzetközi híré biológus tanárától kapta a nevét. A szerző Dr. Hír Jánosnak, a Pásztói Múzeum igazgatójának irányítása alatt 1994 nyarán vitt először az iskolából diákcsoportot a bükki barlangok fosszilis faunájának terepi vizsgálatához. A kutatások jelentős faunisztikai és paleoökológiai eredményeket hoztak. A vizsgálatok további anyag gyűjtésével és újabb tanulók bevonásával, de már iskolánk tudományos diákkörének szervezésében – a szerző vezetésével – azóta is folynak. A diákkör idősebb tagjai általában tizenkettedikes korukban átadják a munkát a fiatalabbaknak. Az itt ismertetett projekt tagjai is az előző évben érettségizett társaiktól vették át a kutatást.

A tanulók számára a kutatómunka nemcsak a módszertan elemeinek megismerésében fontos, hanem – általánosságban véve – a korszerű és kritikus szemléletű információgyűjtésben, a logikus (analitikus és szintetizáló) gondolkodásban és tudományos világszemléletben is jártasságot nyernek. A terepi és laboratóriumi foglalkozások során tapasztalatot szereznek a team-munka különféle aspektusairól: az együttműködő, vagy éppen az irányító szerepről.

Motivációs szempontból különböző egyéniségek jelennek meg a csoportokban. Van akit a csontanatómia érdekel, van akit a laboratóriumi munka varázsa, vagy a terepi ásatás izgalma fog meg. Sokaknak tetszik az egyetem vagy a múzeum tiszteletet parancsoló légköre, de a legtöbben azért dolgoznak lelkesen, mert a paleoökológiai vizsgálatok hozzájárulhatnak a jelenleg is zajló változások pontosabb felderítéséhez, így eredményeikkel áttételesen „a természet megmentését” segíthetik.

Ez a szemlélet összhangban van az iskola nevelési elveivel, amelyek között kiemelt helyen szerepel a rendalapító Assisi Szent Ferenc („az ökológia védőszentje”) szellemében az egész teremtett világ testvérként való szeretetének és tiszteletének átadása. A gimnázium ezért is fordít nagy figyelmet a természettudományos oktatásra, aminek eredményeként tanítványaink jelentős része

természettudományos vagy ehhez kapcsolódó hivatást választ magának. Tapasztalataink szerint a tudományos diákkör sok tanuló esetében pozitív módon járult hozzá ehhez a választáshoz.

Az éghajlat- és ökoszisztéma-változásokkal kapcsolatos eredményeik bemutatásával az elmúlt két évtizedben a diákok több ízben is előkelő helyezéseket értek el pályázatos tanulmányi versenyeken. A 2009-2010. tanévben „Ökoszisztéma változások kutatása a fosszilis bükki és recens alpi faunák összevetésével” című projektünk elnyerte az Útravaló Ösztöndíjprogram, Út a Tudományhoz Alprogram támogatását. A projektre való hivatkozással jelentős tudományos publikációk készültek (MÉSZÁROS 2010, MÉSZÁROS 2011).

Munkánk során folyamatosan együttműködtünk az Eötvös Loránd Tudományegyetem Őslénytani Tanszékével és a Magyar Természettudományi Múzeum Őslénytani és Földtani Tárával. A 2014-15. tanévben, az Útravaló Ösztöndíjprogram, Út a Tudományhoz Alprogramjában elnyert P-UT-2014/2015-0001 számú pályázatunk a Magyar Tudományos Akadémia, a Magyar Természettudományi Múzeum és az Eötvös Loránd Tudományegyetem közös kutatócsoportjának OTKA K104506 számú, 2013-2016. évi projektjéhez kapcsolódik, amelynek címe: „Magyarország legjelentősebb középső-pleisztocén szárazföldi lelőhelyének (Somssich-hegy 2, Villány) taxonómiai, tafonómiai, paleoökológiai és rétegtani vizsgálata”.

A Somssich-hegy 2-es lelőhely (Villányi-hegység) gazdag pleisztocén kisgerinces ősmaradványanyagot szolgáltatott, amely a rétegszerű gyűjtésnek köszönhetően lehetőséget biztosít arra, hogy a mintegy 900 ezer - 1 millió éves paleoökológiai változásokat feltérképezzük.

Az OTKA projekt munkáját a diákkör tagjai (a szerző irányítása mellett) az ősmaradványanyag válogatásával és előzetes meghatározásával (békák, gyíkok, kígyók, pockok, egerek, pelék, denevérek, rovarvő) segítették. Ezután a rovarvő anyagból kiválogattuk a cickányfélék (Soricidae) maradványait, amelyek közül meghatároztuk a nagyméretű *Beremendia fissidens* faj leleteit. A *Beremendiák*at a szerző és egyetemi tanítványa, Botka Dániel dolgozták fel. Ezek a maradványok – amellet, hogy ökológiai szempontból a víz-közeli ökoszisztéma jelenlétére utaltak – jelentős taxonómiai újdonságokat is hoztak. Az eredmények a diákkör munkájára való hivatkozással jelentek meg a publikációkban (MÉSZÁROS 2014, BOTKA & MÉSZÁROS 2015).

Ezután a diákcsoporttal a cickányfélék két nemzetségének, a *Sorex*nek és a *Crocidurá*nak (összesen 5 faj) előfordulását tanulmányoztuk az egyes rétegekben és ennek alapján vontunk le paleoökológiai következtetéseket. A jelen cikkben ennek a részfolyamatnak az előzetes eredményei kerülnek bemutatásra.

## A lelőhely

A Somssich-hegy 2-es lelőhely Magyarország egyik leggazdagabb pleisztocén ősgérces faunáját szolgáltatta. A Villány község hátárában fekvő lelőhely feltárása 1975-ben kezdődött meg a Magyar Természettudományi Múzeum Őslénytárának akkori igazgatója, Jánossy Dénes vezetésével. Az ásatások során begyűjtött és előzetesen feldolgozott 50 réteg anyagából számos gerinces csoportot különítettek el.

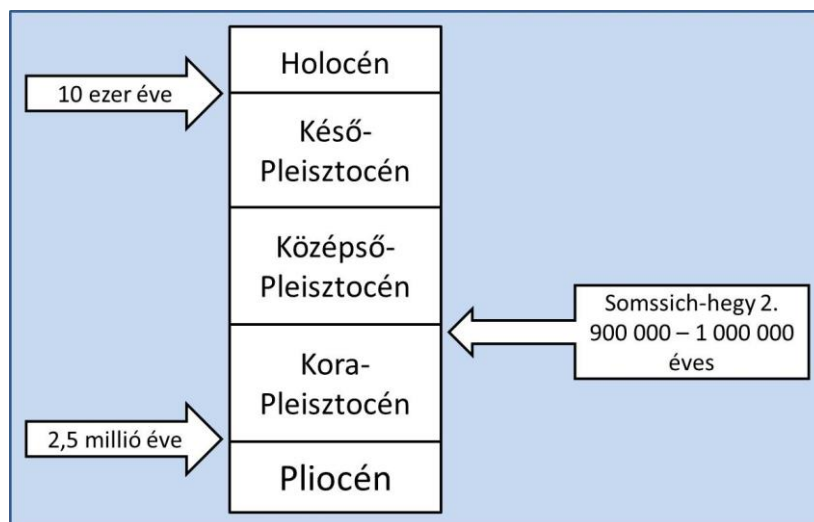
A Somssich-hegy 2-es lelőhely egy hajdani víznyelő üledékkitöltése, amely a Villányi-hegység jól karsztosodó középidai mészkövében alakult ki. Ebbe a víznyelőbe folyamatosan hullottak bele a kígyók, békák, gyíkok és kisemlősök maradványai, amelyek zömében az üregben pusztultak el. A víznyelő alján felhalmozódott kövek mintegy szitaként működtek: az üledék kimosódott közöttük, a csontok pedig felhalmozódtak. Ez a természetes „iszapoló készülék” dúsította fel olyan módon az ősmaradvány anyagot, hogy fajösszetétele alapján lehetőség nyílik a hajdani körülmények meghatározására (VIRÁG Attila, szóbeli közlés).

A lelőhelynek a jelenlegi OTKA kutatáshoz kapcsolódó 2013-as terepbejáráson megállapított GPS koordinátái a következők: é. sz. 45°52'26,66", k. h. 18°26'32,71". A lelőhely hivatalos EOV koordinátái: EOVS=58998, EOVS=603025, tengerszint feletti magassága 171 m.

Az ásatás történetének itt következő bemutatása BOTKA & MÉSZÁROS (2015) alapján történik. Jánossy Dénes és Topál György 1974-ben, a térképen Somssich-hegyként szereplő területen két ősmaradvány-együttest fedezett fel. Ezek a hasadékkitöltések egy présház közelében találhatóak, melynek tulajdonosa az utolsó ásatáskor Bánó Vladimír volt. Jánossy Dénes szerint a terület azonos a korábban Kretzoi Miklós által „Villány 10. és 11. számúnak” nevezett lelőhelyekkel. Kretzoinál a hely megjelölésénél „Bartonicsek szőlője felett” szerepel. Tekintettel arra, hogy „Bartonicsek szőlője” az egész hegyoldalt elfoglalta, Jánossy – a Villány-hegy régebbi, katonai térképeken szereplő elnevezése alapján – javasolta a „Somssich-hegy 1. és 2. sz. lelőhelyek” elnevezést. Az 1-es lelőhely nem képezi a jelen vizsgálatok tárgyát.

A 2-es lelőhely felfedezésétől kezdve Jánossy Dénes évente háromhetes nyári ásatást vezetett a területen. A tábor résztvevői elsősorban egyetemi hallgatók közül kerültek ki. Rajtuk kívül évről-évre hazai és külföldi szakemberek is részt vettek a munkákban. Jánossy és társai lefelé haladva, rétegenként számozva gyűjtötték be az anyagot. A mintegy 9,5 méter mély, üledékkel kitöltött mészkőüregből 50 réteget tártak fel. A tíz év alatt kitermelt több tonnányi anyagot háton szállították le a villányi Pogányi-víz melletti iszapoló-válogató sátoztáborba.

A feldolgozó munka során kiderült, hogy az üledék rendkívül gazdag pleisztocén faunát tartalmaz. Az addig ismert villányi lelőhelyektől eltérően itt igen gazdag csigafaunát is találtak. A gerinces anyag legnagyobb részét a kigyócsigolyák tették ki (Jánossy Dénes becslése szerint 600 000 darab). A csontok általánosságban rendkívül töredékesek voltak, amit részben a cementált üledék erőteljes bontással történő feltárása is okozhatott. A különböző gerinces csoportokba tartozó gazdag leletek mellett növénymaradványok (főként magok) is előkerültek.



**1. ábra.** A Somssich-hegy 2-es lelőhely hozzávetőleges kora.  
**Figure 1.** The approximately age of the Somssich Hill 2. locality.

1984 júliusában, 50 számozott réteg kitermelése után 9,3 m mélységben hagyták abba a „kút” bontását. A munkaterület a kutatók megítélése szerint egyre életveszélyesebbé vált. Ez nemcsak az üreg mélysége miatt volt indokolt, hanem a „fenék” oldalán talált cseppkőbevonatos fal, majd a félméteres légtérüreg előkerülése végett is, ami esetleg egy mélyebben fekvő barlangrendszer lehetőségére utalt. A beszakadás veszélye és a lelőhely védelme miatt Jánossy azzal a kéréssel fordult a Villányi Községi Tanácshoz, hogy készítsenek egy, a lelőhelyet lezáró biztonságos fedőt. A

biztonsági intézkedések még a távozásuk előtt meg is történtek, az illetékesek 4 db 2 m × 0,5 m széles, 10 cm vastag betonlapot helyeztek az üreg tetejére. Jánossy Dénes és kutatócsoportja a következő évi, 1985-ös villányi ásatásakor egyéb környékbeli lelőhelyekről és Beremendről gyűjtöttek anyagot, a Somssich-hegy 2-es lelőhelyét már nem kutatták tovább (BOTKA & MÉSZÁROS 2015).

A Jánossy Dénes és kutatócsoportja által gyűjtött ősmaradványok jelenleg a Magyar Természettudományi Múzeum Őslénytani és Földtani Tárában találhatóak. Részletes feldolgozásuk máig csak néhány csoport (puhatestűek, hörcsögök és a pockok egy része) esetében történt meg. A további kutatások az OTKA K104506 projekt keretében, Pazonyi Piroska vezetésével folynak, amelynek eredményeiről előzetes jelentések már megjelentek (BOTKA & MÉSZÁROS 2014b, STRICZKY & PAZONYI 2014, SZENTESI 2014). Ezen vizsgálatok alapján a fauna a kora-pleisztocén időszak legvégéről származik és mintegy 900 ezer-1 millió éves (**1. ábra**). Becslések szerint az egyes rétegek néhány 100 (legfeljebb 500) évet reprezentálnak, és az egész rétegsor legfeljebb 10 ezer évet fog át.

### Taxonómia és ökológia

Phylum VERTEBRATA LINNAEUS, 1758  
Classis MAMMALIA LINNAEUS, 1758  
Ordo EULIPOTYPHILA WADDELL et al., 1999  
Familia SORICIDAE FISCHER VON WALDHEIM, 1817

A cickányok a legkisebb termetű emlősök közé tartoznak. Rendkívül intenzív anyagcseréjű állatok. Az éhezést csak pár óráig bírják ki, ezért téli álmat nem alszanak. Gyors mozgású, falánk ragadozók: rovarokat, lárvákat, férgek, puhatestűeket fogyasztanak. Ma élő három alcsaládjuknak több mint 300 faja fordul elő a Földön. Hazánkban jelenleg 7 fajuk ismert: a közönséges vízcickány (*Neomys fodiens* PENNANT, 1771), a Miller-vízcickány (*Neomys anomalus* CABRERA, 1907), a törpecickány (*Sorex minutus* LINNAEUS, 1766), az erdei cickány (*Sorex araneus* LINNAEUS, 1758), a havasi cickány (*Sorex alpinus* SCHINZ, 1837), a keleti cickány (*Crocidura suaveolens* PALLAS, 1811), és a mezei cickány (*Crocidura leucodon* HERMANN, 1780).

Régebben a vakondfélékkel (Talpidae) és a sünfélékkel (Erinaceidae) együtt a rovarévedő rendjébe (Insectivora) sorolták őket, de a mai korszerű rendszer szerint a cickányalkatúak (Eulipotyphla, vagy más szerzők szerint Soricomorpha) rendjét (amelybe a cickányfélék családja és vakondfélék családja tartozik) elkülönítjük a sünalkatúaktól (Erinaceomorpha) (BIHARI et al. 2007).

Az őslénytani leletek szerint a cickányok a földtörténet során jól tükrözik a klímaváltozásokat. A velük foglalkozó szakkékek azonban az ökológiai kérdéseket óvatosan tárgyalják. Ennek elsősorban az az oka, hogy számos kihalt nemzetség ökológiai igényei még nem teljesen tisztázottak. Az is lehetséges, hogy némelyik csoport tűrőképessége a földtörténet során változott.

Az éghajlati viszonyokra elsősorban a cickányközösségek alcsaládi összetétele alapján lehet következtetni, a társulási viszonyokra a különböző cönológiai preferenciájú genusok jelenléte utal.

A cickányfélék (Soricidae) családját öt alcsaládra osztjuk, amelyek közül három Heterosoricinae, Crocidosoricinae és Limnoecinae már kihalt, kettő pedig (Crocidurinae és Soricinae) ma is elterjedt csoport. Az észak-amerikai Limnoecinae kivételével az alcsaládok fosszilis vagy recens képviselői megtalálhatók Európában. A Soricinae fajok nedvesebb és hűvösebb, míg a Crocidurinae-k szárazabb és melegebb klímát kedvelnek. A kihalt Heterosoricinae-k és Crocidosoricinae-k környezeti igényeit nem ismerjük ilyen pontosan, de valószínű, hogy kiegyensúlyozottan meleg és nedves körülményeket jeleznek. (REUMER 1984)

A mai fajok megfigyelése alapján a Soricinae-k és a Crocidurinae-k segíthetnek a hajdani éghajlat és az életközösségek felderítésében. A két csoport között hőmérséklet-, páratartalom-igény és földrajzi elterjedés szempontjából egyaránt jelentős különbség van.

A Crocidurinae-k, vagy fehérfogú cickányok, jelenleg elsősorban az Óvilág trópusi állatai. Fajgazdagságuk Afrikában a legnagyobb. Ceylonon és India azon részein, ahol az évi középhőmérséklet 25-28 °C, és a havi középhőmérséklet januárban sem csökken 20 °C alá, kizárólag ezek a cickányok élnek.

A Soricinae-k (pigmentált-, vagy vörös-fogú cickányok) Euráziában, Közép- és Észak-Amerikában, valamint Dél-Amerika északi részén élnek. Hidegebb klímához alkalmazkodtak, mint a Crocidurinae-k. A *Sorex*-ek igen magas földrajzi szélességeken is előfordulnak. Egyik fajuk, a *Sorex minutissimus* például Észak-Európa és Nyugat-Szibéria olyan területein is megél, ahol a hőmérséklet télen –40 °C-ig csökkenhet, de teljes elterjedési területét (Finnországtól egészen Kelet-Szibériáig) jellemzi a –10 °C alatti januári középhőmérséklet. Más, délkelet-ázsiai Soricinae-k 3000 m tengerszint fölötti magasságban is megtalálhatók, sőt néhány fajuk kizárólag ilyen hegyi erdőkben honos. A hideghez való alkalmazkodás jól tükröződik az anyagcsere-intenzitásban és az életmódban is. A pigmentált fogú cickányok testhőmérséklete kb. 3 °C-kal magasabb, mint a fehérfogúaké. Az előbbieket éjjel-nappal táplálék után járnak, míg az utóbbiak csak nappal aktívak (MÉSZÁROS 1998).

Subfamilia SORICINAE FISCHER VON WALDHEIM, 1817

Genus *Sorex* LINNAEUS, 1758

Társulástani szempontból a *Sorex* genus fajai az erdei környezetet kedvelik (RZEBIK-KOWALSKA 1995). A Somssich-hegy 2-es lelőhely cickányanyagában három *Sorex* faj fordul elő (BOTKA & MÉSZÁROS 2014a):

- *Sorex minutus* LINNAEUS, 1766
- *Sorex runtonensis* HINTON, 1911
- *Sorex margaritodon* KRETZOI, 1941

Subfamilia Crocidurinae MILNE-EDWARDS, 1874

Genus *Crocidura* WAGLER, 1832

Ökológiai szempontból a Crocidurák a nyílt, füves társulások állatai (RZEBIK-KOWALSKA 1995). A Somssich-hegy 2-es lelőhelyen két fajukat találtuk meg (BOTKA & MÉSZÁROS 2014a):

- *Crocidura kornfeldi* KORMOS, 1934
- *Crocidura obtusa* KRETZOI, 1938.

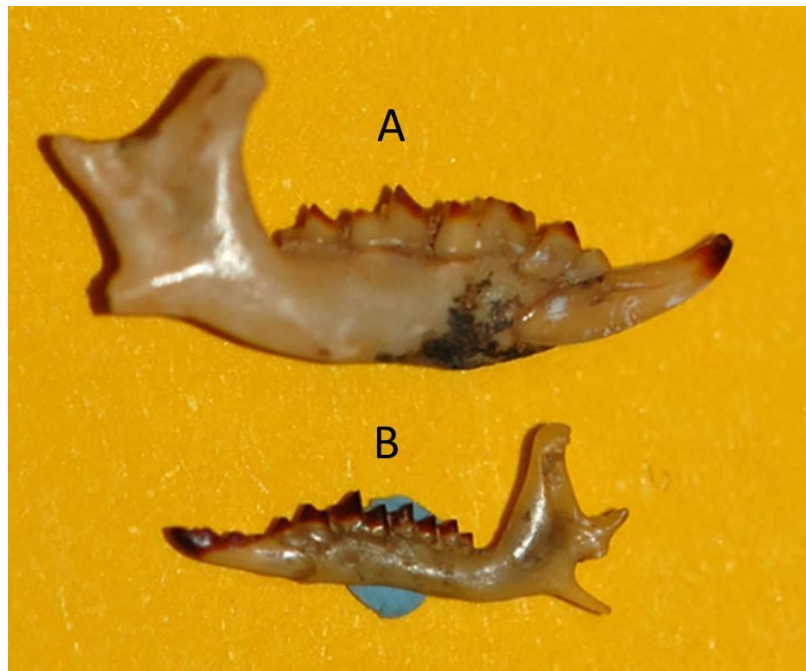
### Anyag és módszer

A cickányfajok előfordulása tehát jól tükrözi a klimatikus és társulástani viszonyokat. Ugyanakkor az egyes példányok fajszintű elkülönítése és az ilyenkor szokásos minimum-egyedszám meghatározás (a fajok arányának felderítése céljából) igen időigényes, mert a Somssich-hegy cickány-anyaga rendkívül gazdag. Metodikai szempontból arra kerestünk választ, hogy találunk-e olyan módszert, amely a cickány-maradványok felhasználásával, de jóval hatékonyabban szolgáltat információkat a hajdani környezetről.

Az általunk kidolgozott, új munkamódszer szerint – ahelyett, hogy több ezer (legtöbbször az állkapocsból kiesett, különálló) fog mindegyikét részletesen, faji szinten meghatároztuk volna – a *Crocidura* és *Sorex* fogak számát vetettük össze, függetlenül attól, hogy állkapocsban található, vagy különállóak. Feltételeztük, hogy ez az új módszer arányaiban ugyanazt az eredményt adja, mintha (hosszas határozó munka után) a feltételezett egyedek számát vetnénk össze.

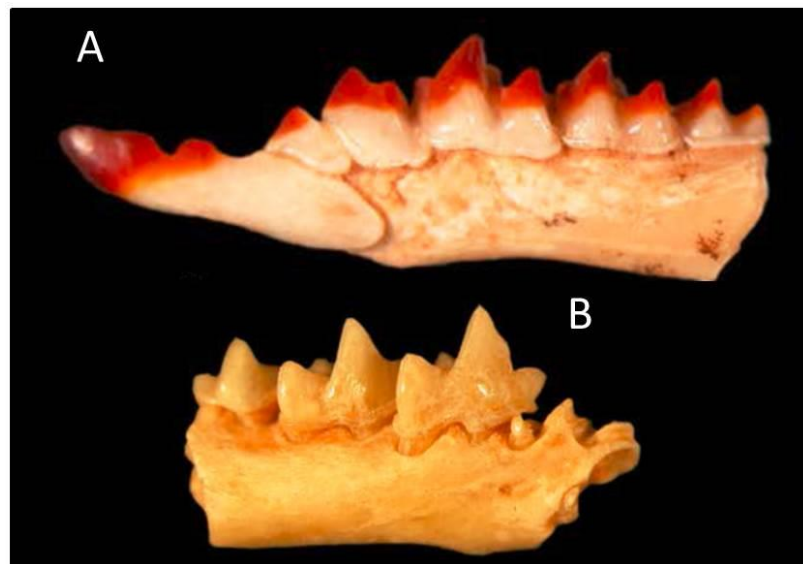
Ehhez az volt szükséges, hogy a vizsgált cickányfogak között csak *Sorexek* és *Crocidurák* forduljanak elő. Ez nem okozott nehézséget, mert a lelőhelyen előforduló *Beremendia* fajok jóval

nagyobb méretük alapján könnyen elkülöníthetők voltak (**2. ábra**). A *Beremendiák* részletesebb vizsgálata a kutatásnak egy másik (a bevezetőben említett) részfolyamatát képezte (BOTKA & MÉSZÁROS 2014b).



**2. ábra.** A *Beremendia* óriáscickányok nagysága az átlagos *Sorex*-mérethez képest. A – *Beremendia fissidens* (PETÉNYI, 1864), jobb állkapocs, Villány 3. lelőhely, B – *Sorex araneus* LINNAEUS 1758, bal állkapocs, Vaskapu 2. lelőhely.

**Figure 2.** Comparison of the *Beremendia* giant shrews with the average-sized *Sorex* species. A – *Beremendia fissidens* (PETÉNYI, 1864), right mandible, Villány 3. locality, B – *Sorex araneus* LINNAEUS 1758, left mandible, Vaskapu 2. locality.



**3. ábra.** Fehér- és vörös-fogú cickányok a Somssich-hegy 2-es lelőhely anyagából. A – *Sorex runtonensis* HINTON, 1911, bal állkapocstörödé, B – *Crocidura obtusa* KRETZOI, 1938, jobb állkapocstörödé (BOTKA 2014 nyomán).

**Figure 3.** Red- and white-toothed shrews from the Somssich-hegy 2. material. A – *Sorex runtonensis* HINTON, 1911, left mandible fragment, B – *Crocidura obtusa* KRETZOI, 1938, Right mandible fragment (after BOTKA 2014).

A *Sorex* és *Crocidura* fogak gyors elkülönítését az tette lehetővé, hogy a két csoport fog-pigmentációja eltérő, ezért is nevezik a *Sorex*eket vörös-, míg a *Crocidura*kat fehér-fogú cickányoknak. A pigmentáció a Somssich-hegyi anyagban jól megőrződött (**3. ábra**). A fog-szín meghatározást sztereomikroszkóp segítségével végeztük. Azokat a fogakat, amelyen a pigmentáció valamiért (pl. a pigmentált fog-csúcs koptatottsága miatt) nem volt azonosítható, a számításokban nem vettük figyelembe.

A rétegenként meghatározott *Sorex* és *Crocidura* adatokat grafikonon ábrázoltuk, és ebből vontunk le paleoökológiai következtetéseket. Az élőhely-rekonstrukciónál eredményeinket összevetettük a projekt más kutatóinak a többi faunaelemre vonatkozó adataival (PAZONYI Piroska, szóbeli közlés) és így a teljes életközösségről már rendelkezésre álló adatok ismeretében értékeltük ökológiailag a *Sorex* és *Crocidura* előfordulásokat.

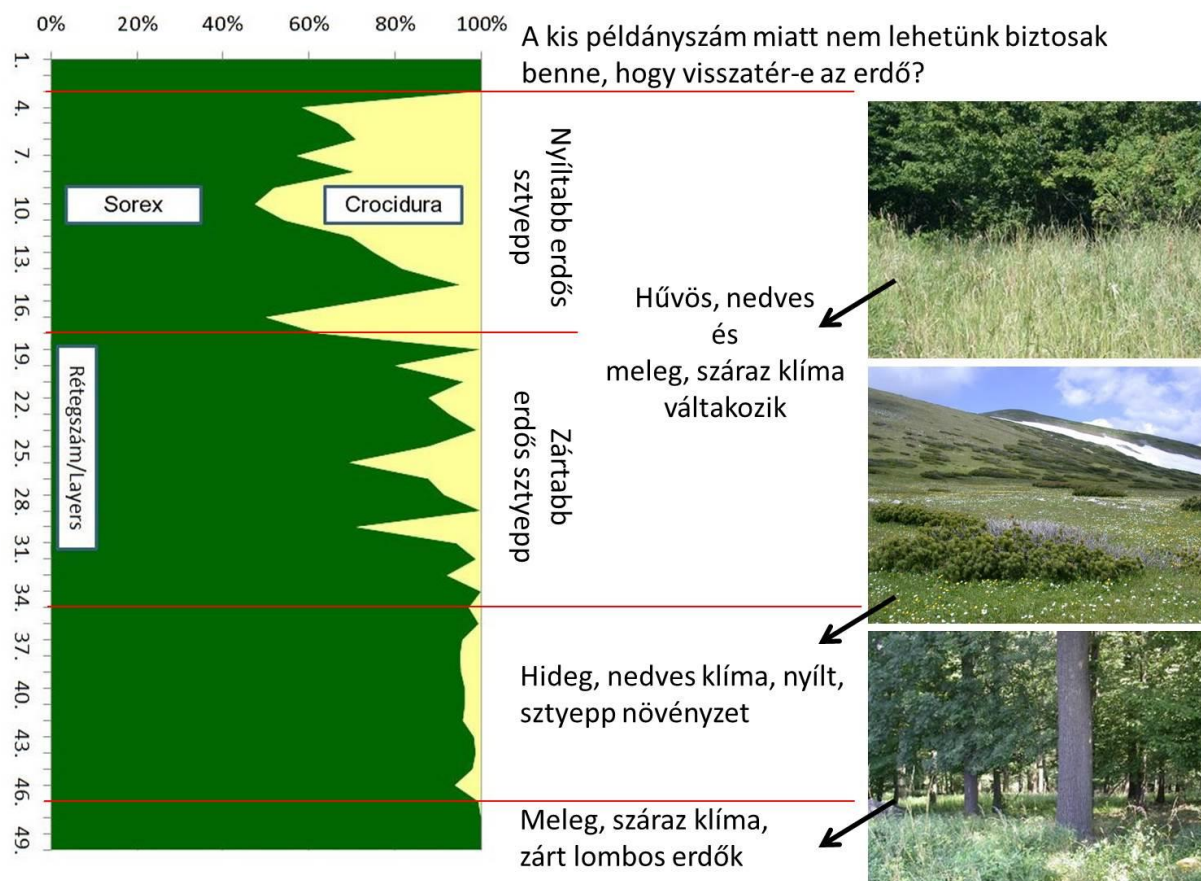
### Eredmények

Az 50 rétegből eddig a két nemzetségnek összesen 5883 fogát különítettük el, amelyből 5285 a *Sorex*ekhez, 598 a *Crocidura*khöz tartozott (**4. ábra**).

Réteg	Sorex	Crocidura	Réteg	Sorex	Crocidura
1.	0	0	26.	34	15
2.	4	0	27.	107	15
3.	3	0	28.	170	16
4.	91	65	29.	34	0
5.	180	89	30.	44	18
6.	49	20	31.	131	8
7.	8	6	32.	86	1
8.	65	27	33.	140	12
9.	14	13	34.	62	0
10.	28	31	35.	206	6
11.	25	21	36.	189	1
12.	69	30	37.	132	6
13.	97	32	38.	156	8
14.	58	13	39.	62	3
15.	80	4	40.	129	5
16.	27	10	41.	207	8
17.	4	4	42.	388	17
18.	5	3	43.	359	6
19.	35	0	44.	484	6
20.	12	3	45.	202	4
21.	24	1	46.	310	20
22.	194	27	47.	311	2
23.	0	0	48.	4	0
24.	91	1	49.	0	0
25.	154	21	50.	21	0

**4. ábra.** A *Sorex* és *Crocidura* fogak számának rétegenkénti előfordulása  
**Figure 4.** Number of the *Sorex* and *Crocidura* teeth by the layers.

A csoportok egymáshoz viszonyított arányát rétegenként ábrázolva és az eredményeket más kutatók adataival összevetve arra következtetünk, hogy a rétegsor alján, az 50-47. réteg képződése idején, a területen szárazabb, melegebb klímán kialakult, zárt lombos erdő nőtt, amelyben szinte csak *Sorex*-ek éltek.



**5. ábra.** Élőhely-rekonstrukció a lelőhely környezetéről a *Sorex-Crocidura* előfordulási arány alapján. Az ábra bal oldalán a számok a lelőhely üledékkitöltésének rétegeit jelölik.

**Figure 5.** The ecotype reconstruction on the basis of the *Sorex* and *Crocidura* occurrences. The data of the left side of the diagram mean the identity numbers of the layers. In the layer 50-47 we supposed warmer climate with seasonal forests. From the layer 46 wet, cold climate and open grassland (steppe) appeared in the surroundings of the locality. From the layer 34 mixed vegetation with forests and open grassland areas occurred varying in relation. In the layer 3-1 there are too few remains to draw a sure sketch on the vegetation by them.

Ezután, a 35. réteggig a hűvösebb, nedvesebb éghajlaton a *Sorex*-ek erős dominanciát mutatnak. Ezt az ökoszisztémát egy korábbi értelmezés (MÉSZÁROS 2015) szerint a *Sorex*-eknek kedvező fenyőerdőként azonosítottuk, melynek kisebb tisztás területein alárendelt szerepet játszottak volna a *Crocidurák*. A rágcsálók segítségével kapott újabb adatok alapján (PAZONYI Piroska, szóbeli közlés) azonban a hűvös, nedves klímán sztyepp vegetáció lehetett jelen. Itt tehát a *Sorex*-ek nem zárt növényzetet, hanem lehűlést jeleznek, és ezért szorulnak vissza a melegkedvelő *Crocidurák*. Ezt alátámasztja az a tény is, hogy a *Sorex* anyagban szinte teljesen csak a hideget jól elviselő *S. minutus* van jelen.

A 36. rétegtől felfelé a területen a hűvös-nedves és a meleg, száraz éghajlati periódusok hatására a nyílt füves puszta és a zárt erdei vegetáció aránya folyamatosan változott, amit a mezei és erdei cickányok arányának változása jól tükröz. A 36-18. réteggig inkább zártabb, erdősebb sztyepp

uralkodott (több *Sorex*-szel), míg később a nyíltabb vegetáció dominált, amelyen megnőtt a *Crocidurák* aránya. A lelőhelyről más kutatók által meghatározott rágcsálófajok arra utalnak, hogy ebben az időszakban a mainál jóval szárazabb (esetleg félsivatagos) periódusok is megjelenhettek (STRICZKY és PAZONYI 2014).

A rétegsor tetején, a 3-1. rétegekben ismét csak *Sorex*ek fordulnak elő, de itt a kis példányszám miatt nem lehetünk biztosak benne, hogy valóban visszatért-e a zárt erdő (**5. ábra**).

### Köszönetnyilvánítás

A kutatás nem valósulhatott volna meg a szentendrei Ferences Gimnázium Pintér Ernő Tudományos Diákkörének – Félegyházi Luca, Juhász Sára, Lengyel Sára, Mogyorósi Levente, Pallagi Farkas, Varga Ágnes – közreműködése nélkül. Munkánkat az OTKA K104506 és az Útravaló Ösztöndíjprogram, Út a Tudományhoz Alprogram P-UT-2014/2015-0001 számú projektje támogatta. Önzetlen segítségükért szeretnénk kifejezni hálánkat a Magyar Természettudományi Múzeum, az MTA-MTM-ELTE Paleontológiai Kutatócsoport és az Eötvös Loránd Tudományegyetem munkatársainak: Botka Dánielnek, Gasparik Mihálynak, Szentesi Zoltánnak, Pazonyi Piroskának és Virág Attilának.

### Irodalom

- BIHARI Z., CSORBA G. & HELTAI M. (2007): Magyarország emlőseinek atlasza. Kossuth Kiadó, Budapest, 360 pp.
- BOTKA D. B. (2014): A Késői kora-pleisztocén Somssich-hegy 2-es lelőhely (Villányi-hegység) Soricidae (Mammalia) faunájának taxonómiai és paleoökológiai értékelése. OTDK dolgozat, ELTE, Őslénytani Tanszék, Budapest.
- BOTKA D. & MÉSZÁROS L. (2014a): A Somssich-hegy 2-es lelőhely alsó-pleisztocén Soricidae faunája. In: BOSNAKOFF M., DULAI A. (szerk.): 17. Magyar Őslénytani Vándorgyűlés, Győr, pp. 10-11.
- BOTKA D. & MÉSZÁROS L. (2014b): Beremendia (Mammalia, Soricidae) remains from the late Early Pleistocene Somssich Hill 2 locality (Southern Hungary) and their taxonomic, biostratigraphic, palaeoecological and palaeobiogeographical relations. *Fragmenta Palaeontologica Hungarica*, 31: 79-111.
- BOTKA D. & MÉSZÁROS L. (2015): A Somssich-hegy 2-es lelőhely (Villányi-hegység) alsó-pleisztocén Beremendia fissidens (Mammalia, Soricidae) maradványainak taxonómiai és paleoökológiai vizsgálata. *Földtani Közlemények*, 145(1): 73-84.
- MÉSZÁROS L. (1998): A magyarországi késő miocén cickányok (Soricidae) paleoökológiai jelentősége. *Állattani Közlemények*, 83(1): 41-52.
- MÉSZÁROS L. (2010): Ökoszisztéma változások kutatása a fosszilis bükki és recens alpi faunák összevetésével. In: KÁZMÉR M. (szerk.): Környezettörténet 2010 Konferencia - Környezeti események a honfoglalástól napjainkig történeti és természettudományi források fényében. Az Általános Földtani Szemle Könyvtára, 3: pp. 61-62.
- MÉSZÁROS L. (2011): Aktuopaleontológiai vizsgálatok a kelet-ausztriai Rax-hegységben. In: Kázmér M. (szerk.): Környezettörténet 2.: Környezeti események a honfoglalástól napjainkig történeti és természettudományi források tükrében. Hantken Kiadó, Budapest, 2011., pp. 253-263.
- MÉSZÁROS L. (2014): Óriási törpék: Szörnyetegcickányok a Kárpát-medencében. *Élet és Tudomány*, 69 (3): 82-84.
- MÉSZÁROS L. (2015): Pleisztocén paleoökológiai változások kutatása a *Crocidura-Sorex* (Mammalia, Soricidae) fog-arány meghatározás alapján. In: Emberi Erőforrás Támogatáskezelő (szerk.): Út a Tudományhoz 2015. Emberi Erőforrások Minisztériuma, Budapest, pp. 32-33.
- REUMER, J. W. F. (1984): Ruscian and early Pleistocene Soricidae (Insectivora, Mammalia) from Tegelen (The Netherlands) and Hungary. – *Scripta Geologica* 73, 1-173.

- RZEBIK-KOWALSKA B. (1995): Climate and history of European shrews (Family Soricidae). *Acta Zoologica Cracoviensa*, 38: 95-107.
- STRICZKY L & PAZONYI P. (2014): Taxonomic study of the dormice (Gliridae, Mammalia) fauna from the late Early Pleistocene Somssich Hill 2 locality (Villány Mountains, South Hungary) and its palaeoecological implications. *Fragmenta Palaeontologica Hungarica*, 31: 79-111.
- SZENTESI Z. (2014): Előzetes eredmények a késői kora-pleisztocén Somssich-hegy 2 (Villányi-hegység) ősgérinces-lelőhely kételtűinek vizsgálatában. *Földtani Közlöny*, 144 (2): 165-174.

**Kultusz és irodalom:  
Kismáriacell búcsújáró helyének irodalmi hatása**

Soósné Dr. Veres Rózsa

Ferences Gimnázium, 2000 Szentendre, Áprily Lajos tér 2.  
[soos@t-online.hu](mailto:soos@t-online.hu)

*Soósné Veres R. (2015): Kultusz és irodalom: Kismáriacell búcsújáró helyének irodalmi hatása. Acta Pintériana, 1, 25-50.*

„Ó Máriák,  
Besnyőn és Somlyóban és Pócson és Cellben,  
Lorettóban, Lourdesban, Fatimában, a Kármelen és Athoson,  
Guadalupén és Nagasakiban,  
akiknek arca elé ezerével özönlik az emberiség,  
és bicskát ránt a csiki legény,  
hogy az ő zászlója mehessen a körmenet élén,  
és hadra kel a két spanyol falu népe,  
hogy az igazi Mária melyiküké, -  
Ó Máriák,  
míg ti a tömjén lengő magasában  
a fogadalmi táblácskák aranyos koszorúja között,  
megbújva az ügyetlenkezű hajdani mester századok feketítette vonalaiban,  
megértőn mosolyogtok,  
ti fakuló fekete Máriák,  
tudjátok-e, mik vagytok az emberiségnek?  
  
Ti vagytok a Dallam, a Szín, a Szabadság,  
a ritmus eloldó lebegése,  
elengedés, magafeledés,  
az Ünnepek.

*Akik azt hiszik, élnek*

*(élnek, hogy dolgozhassanak,  
s dolgoznak, hogy élhessenek),  
akik tesznek, hogy tegyenek*

*(magot a földbe: szem legyen,  
szemet a gépbe: mag legyen,  
vetés, aratás - aratás, vetés),  
akik vannak, de nincsenek,  
(életük úgy folyik el:  
sekély és szomorú patak,  
világtalan barlang ölének  
halálszagú posvány felé) -  
akiknek ablaka zárt üvegét  
ha megrezzeníti egy véletlenül arra tévedt tüdővész napsugár,  
riadtan szegez be a megereszkedett táblát,  
mert reszketnek a piros levegő*

*ismeretlen veszélyeitől -  
ezeknek a mostoha gyermekeknek,  
az alvajáróknak és halvaélőknek,  
ó Máriák,  
ó búcsúk, processziók, litániák,  
rózsafüzérek, érmek, skapulárék,  
zászlók, gyertyák, orgona, tömjén,  
közös-ének, közös-imádság, egy-élet, egy-halál, egy-Isten, egy Anya,  
egyetlen Szépség, -  
ti vagytok az élet,  
az emberi, isteni élet,  
ó igazi Szűzmáriák! -*

*Mert bennetek, ó ügyefogyott Máriácskák,  
elfátyolozva, elemberesítve  
otthonosan, nekünkvalón lakozik közöttünk Örömiünknek Oka:  
az igazi Mária,  
akit a művész Isten festett a teremtés vásznára öröktől,  
emberek örömeinek,  
áhitatul az angyaloknak,  
önnön magának gyönyörűségül,  
akin az Örök Atya szeme elmosolyodjék,  
mint mikor a tökéletes művész a tökéletes műben  
dédelgető pillantással simogat végig százszor is egy alakot,  
aminek szépsége még neki is titokzatos, -  
az igazi, igazi Mária,  
akinek Krisztus-simogató tenyerére letette az Isten  
mind, ami jót szánt a világnak,  
hogy hintse, öntse, ontsa ránk,  
a vízözönnél özönből özönnel  
édesanyai szíve szerint, -  
az igazi, igazi, igazi Mária,  
akinek az élő Krisztus,  
ülvén az Atyának jobbján felől,  
szentsebeinek bíborában,  
amikor nagyon elnehezedik a szíve  
teméntelen bűneink láttán,  
ölébe hajtsa szent fejét  
s megengesztelődve ülhesen vissza a mennyi trónra  
és irgalommal nézzen újra ránk,  
most és halálunk óráján. Amen.”*

SÍK SÁNDOR *Az igazi Mária* című verse a búcsújáró helyek Mária-tiszteletének legmélyebb gyökeréig nyúl: a hívő ember a kegyhelyeken, a kegyképekben, szobrokban, a világ minden táján „*az ügyetlenkedő hajdani mester századok feketítette vonalaiban*” az Isten Fiát karjaiban tartó boldog Édesanyát, az *igazi Máriát* tiszteli. A népi vallásosság csodálatos módon érez rá Mária és az emberi nem között fennálló különleges kapcsolatra. Ősi, az emberi lélekbe írt Mária-tiszteletének az alapja, hogy Ő mindnyájunk legszeretőbb, legszelídebb édesanyja, akinek ölébe újra és újra még a megváltó Krisztus is leszáll a mennyi trónról, hogy bűneink miatt megvigasztalódjon... Mária az üdvösségre vágyók vigasza is, akiben Istennek kedve telt. PROHÁSZKA OTTOKÁR püspök fogalmazta így: Móriában újra megjelent a földön a tökéletes ember, amilyenek Isten eleve elképzelte, akarta, hogy legyen képe-mása. A népi képzelet és művészet sokszor olyan környezetbe állítja Máriát, ahol megközelíthető, úgy ábrázolja, hogy életében az ember a sajátjára is ismer. A kegyhelyek

kultusztárgyaiban így „*elembesítve... nekünk valón lakozik közöttünk Örömnünknek Oka.*” Mária a legfőbb vigasztaló, akire, mint Édesanyára tekint a hívő ember a kereszten szenvedő Megváltó Jánoshoz intézett szavaitól megerősítve: *Íme, a te anyád... Őt „a művész Isten” festette „a teremtés vásznára öröktől, emberek örömének.*” A tudós papköltő mondatába a vízzel finomságával mély teológiai tartalom is sűrítődik: Krisztus és Mária tehát öröktől fogva léteznek az isteni tervben. Isten, *a legtökéletesebb művész* elhatározta, hogy elküldi egyszülött Fiát, szeretete legnagyobb bizonyítékát, mégpedig a bűnbeeséstől függetlenül egy csodálatos világba, s Fiához a legcsodálatosabb Édesanyát gondolta el, a szeplőtelenül fogantatott Máriát.<sup>36</sup> Isten gondolatában tehát előbb van karácsony, mint teremtés...<sup>37</sup> S amikor elérkezett az idők teljessége, kisgyermekként Mária karjaiba helyezte önmagát, hogy ebben a találkozásban és kapcsolódásban az embert örök és végső céljába, az üdvösségre elérkezni segítse. Az égi honba vágyó ember legbiztosabb vezetője is az Édesanya, akinek hétfájdalmú élete a hit engedelmisségében a boldogság örök példázata. SZENT II. JÁNOS PÁL pápa szavaival: *„A különböző népek és nemzetek közül azok, akik a földön nemzedékeken át hittel fogadják Krisztusnak, a megtestesült Igének, az Üdvözítőnek titkát, nemcsak hogy tisztelettel fordulnak Máriához és bizalommal járulnak Hozzá, mint anyához, hanem az Ő hitéből erőt is merítenek saját hitükhöz. És pontosan ez az élő részesedés Mária hitében teszi Őt jelenvalóvá az Egyháznak, mint Isten új népének zarándokútján, az egész földkerekségen.”*<sup>38</sup>

Mária *„az angyali üdvözlet percétől jelen van az Egyház küldetésében,”*<sup>39</sup> Isten népének a hit világosságához vezető útján. Hatása sokféle módon mutatkozik meg. Ilyen az a sok szentély, *„Besnyőn és Somlyóban és Pócson és Cellben, / Lorettóban, Lourdesban, Fatimában ... a Kármelen és Athoson, Guadalupén és Nagasakiban,”* amelyet az egész világon a századok folyamán a keresztény hit emelt. Ilyenek azok a helyek is, ahol Máriától üzenetet kaptunk, mint Lourdes és Fatima. Ilyenek a *„búcsúk, processziók, litániák, rózsafüzérek, érmek, skapulárek, zászlók, gyertyák, orgona, tömjén, közös-ének, közös-imádság.”* A hit és a Mária-tisztelet sajátos földrajza felöleli mindazokat a helyeket, ahol a hívők egyes zarándokcsoportjai keresik az Isten anyjával való találkozást, hogy anyai jelenléte erősítse az ő hitüket is.<sup>40</sup>

A Mária-kegyhelyekre tartó búcsújárás és zarándoklat a katolikusság egyik legmélyebb élménye, nem csak a bűnbánat ünnepélyes kifejezése<sup>41</sup> a test imájával, hanem annak a lélektapasztalatnak is a megvallása, hogy Máriával a zarándok, a homo viator religiosus Krisztusig érhet el a mérhető és a lélek szerinti időben is. Hozzá, aki az *„Út, az Igazság és az Élet”*(Jn 14, 6).

A Mária-tisztelet a katolikus vallásban központi helyet kap, *„a helyes katolikus vallásosság ismertetőjele. Ez teszi vallásosságunkat igazán Krisztusra irányítottá.”*<sup>42</sup> Az Egyház a kultusz hasznosságát, szükségességét is kiemeli és a liturgiában is kifejezi, de túlzásai és szélsőségei ellen mindig is küzdött. A helyes tisztelet megfogalmazásakor gyakran idézi AQUINÓI SZENT TAMÁST, aki teológiai főművében<sup>43</sup> a Krisztusról szóló részben tárgyalja az Isten anyjáról szóló tanításokat,

<sup>36</sup> REDEMPTORIS MATER. Szent II. JÁNOS PÁL PÁPA enciklikája: A Boldogságos Szűz Máriáról a zarándok Egyház életében. Szent István Társulat, Budapest, 1987. fordította: Kiss László. Az eredetivel egybevetette: Diós István (1995)

<sup>37</sup> BARSÍ BALÁZS: És az Ige testté lőn. Budapest, 2008. 30.

<sup>38</sup> REDEMPTORIS MATER. Szent II. JÁNOS PÁL PÁPA enciklikája: A Boldogságos Szűz Máriáról a zarándok Egyház életében. Szent István Társulat, Budapest, 1987. fordította: Kiss László. Az eredetivel egybevetette: Diós István (1995)

<sup>39</sup> Uo.

<sup>40</sup> Uo.

<sup>41</sup> Adatok a magyar búcsújárás néprajzához. In: Ethnographia, L/3-4. 1939. 193-200.

<sup>42</sup> Éneklő Egyház 1985. 788.

<sup>43</sup> Summa Theologiae. A teológia foglalatja. Telosz, 1994.

bizonyítván, ha egy tanítás Krisztus méltóságát csorbítja, el kell utasítanunk még akkor is, ha az a Szűzanya méltóságát öregbítené.<sup>44</sup>

A Szűzanyát a fölséges Isten nagyon sok kiváltsággal halmozta el. Tisztelete koronként és népenként változott is, aszerint, hogy melyik kiváltsága került előtérbe. A görögök a Theotokost, az Istenszülőt, a középkorban az Irgalmasság Anyját, a török harcok idején a Keresztények Segítségét tisztelték. A magyarság „szellemi templomában” leginkább a mennybevitt és a világ királynőjévé koronázott, „*napba öltözött*,” tizenkét csillaggal ékesített Szűzanya alakját övezte különös kultusz.<sup>45</sup> De istenanyasága, irgalmassága, segítőkészsége, fájdalmai, szeplőtelen fogantatása is olyan titok és valóságos érték, mely a vallásos magyar lelkület megnyilatkozására készlet. Minden titok beleolvad a katolikus magyarság századok alatt épült, *mélygyökerű szellemi templomába*, mind drágaköként ragyog Boldogasszony anyánkon, a Magyarok Nagyasszonyán, királynőnkön, nemzetünk patrónáján.

<sup>46</sup>

A katolikus hit lényegéből fakadó, bibliai hivatkozásokra épülő *Mária-tiszteletnek* különböző formái alakultak ki. Megnyilvánulásai az imádságok, ünnepek, napok, hónapok, évek, följánlások, a szent liturgia, az egyéb formák között a skapuláré, a csodás érem, a képek és szobrok, valamint a Mária-kegyhelyekre vezető *búcsújárás*. A kultusznak ez a sokféle formája, lélekformáló élménye számos módon testesül meg a lelkiségben, a népi költészetben, az egyházi énekköltészetben, éltetője a művészeteknek, az irodalom vallásos-szakraális-spirituális vonulatot gazdagító műveinek is.

Egy nagy személyiség irodalmi megidézésének, alakja életre keltésének sok oka lehet. A személyes érintettségen túl a lét-és lélekérdekű irodalmat szolgáló alkotó gyakran emel olyan kimagasló személyiséget művébe, aki egyszersmind jelkép, emberideál, erkölcsi példa, mindenkori erőforrás a közössége számára is. Lehet azonban alkalmi, aktuális indítéka is - akár egy-egy nevezetes esemény, évforduló - a költői művekbe foglalásnak. Történelmi hőseink, nagy egyéniségeink gyakran egy-egy válságos időszakban éppen a nemzeti lét és megmaradás valamilyen fontos követelményére figyelmeztetnek, a tette kész hazafiságra, önvizsgálatra mozgósítanak, szellemi erőforrásul szolgálnak, a nemzeti öntudatot megalapozó önismeretet munkálják. Jézus Krisztus élete és tanítása, a Szentírás nagy alakjai, a bibliai történetek, a szentek csodatettei is kiapadhatatlan kútforrások a szó példázat erejével élni tanító művészetének is. Igaz ez nem csak a középkor szinte kizárólag egyházi rendeltetésű, vallásos irodalmára, hanem a - bergsoni szóhasználattal - „*szent valóság*” széthullása után a *szakraális, spirituális, istenkereső, léleknemesítő* irodalomra is, mely sokszor a reményvesztettség idején a személyes és közösségi gondok transzcendens távlatba helyezésével próbál a mindenkori mértékre válaszokat találni, kiutakat keresni, lelket vigasztalni, hitet ébreszteni.

A *Szűzanya* alakjának szépirodalmi ábrázolása, megidézése is mindig időszerű és jelképes értelmet kapott, tisztelete a művészetek kimeríthetetlen kincstára. *Szűz Mária* életével halhatatlan példája a hitnek, igenjében az Isten iránti teljes bizalomnak és odaadásnak, az anyai szeretetnek. Ő az, aki égi erővel vigasztal, kérésekben megsegít egyént és közösséget is.

Ha felnyitjuk a vallásos magyar nép irodalmának könyvét, annak majd minden oldalán ott találjuk a tiszteletre méltó Szűzanyát, akihez a magyarság mélységes kapcsolattal kötődik. Az égi és földi anyához, a Szűzhöz és a Szűzről dicséretet szólnak, alakját az evangéliumokból és a szent hagyományokból újra rajzolják, legendák tükörcserepei idézik, himnuszok magasztalják. Papköltők és világi alkotók, neves tollforgatók és laikusok szólítják meg, segítségül hívják hatalmát a nemzeti

---

<sup>44</sup> BADALIK BERTALAN: Istennek Szent Anyja. Szeged. 1991. 286.

<sup>45</sup> KOVÁCS L. P. BÁNK: Magyarok Nagyasszonya. <http://www.kovacsbank-ofm.com/magyaroknagyasszonya.html>

<sup>46</sup> Uo.

történelem viharaiiban és az egyéni fájdalmaik orvoslásában. Megjelenik a vallásos népköltészetben, a ponyvairodalomban mint a magyar asszonyok eszményképe, akihez igazították életüket, örömben, bánatukban az övét látták megisméltódni, társukká fogadták.

Magyar nyelvű irodalmunkban az *Ómagyar Mária-siralom*tól kezdve születtek máriás énekek, versek, könyörgések és himnuszok Isten anyjához és anyjáról. A Szent Szűz életéről, az üdvtörténetben és a magyarság történelmében betöltött szerepéről szóló versek költészetünk aranyfonalára fűzhetők. Különös az a szakrális anyakép, mely századok magyar líráján végigvonul, kezdve JANUS PANNONIUS latin verseitől a magyar nyelvű költészet szép darabjaiig. Utalhatunk PETŐFI SÁNDOR, ADY ENDRE, JUHÁSZ GYULA, KOSZTOLÁNYI DEZSŐ, DSIDA JENŐ, JÓZSEF ATTILA, RADNÓTI MIKLÓS, REMÉNYIK SÁNDOR, MÉCS LÁSZLÓ, HARSÁNYI LAJOS, NAGY LÁSZLÓ, WEÖRES SÁNDOR, SARKADY SÁNDOR, CSANÁD BÉLA, PUSZTA SÁNDOR, JUHÁSZ FERENC, NAGY GÁSPÁR, UTASSY JÓZSEF anya-verseinek szakrális-spirituális motívumaira, máriás jellegére.

A *zarándoklétnek* a búcsújárásban újra és újra megtapasztalt mély lelki élménye a kezdetektől fogva ihlető forrása a művészeteknek és az irodalomnak is. A búcsút járó ember egy-egy szent hely szakrális erejének tapasztalatát, történetét *vallásos népi olvasmányokban, ponyvákban, aprónyomatványokon, énekes-és imafüzetekben, imalapokon, szentképeken*, gyakran kézzel írt formában adta tovább. A szövegek többsége *imádság, ének*, a kegyhelyen tisztelt személyről szóló, hozzá köthető *legenda*. Az összeállítók és a szerzők rendszerint búcsúvezetők, szentemberek, zarándokok, laikus tollforgatók. A főképp énekelhető, verses szövegekben jellegzetes a szóhasználat, a képgazdagság, az érzelmekre ható, misztikus elmélyülést segítő szándék. A Mária-kegyhelyekhez köthető szövegekben gyakran kap hangot az egyéni és közösségi gondok együttes orvoslásának kérése, beiródik a nemzeti történelem, visszatérő a krisztusi élettörténettel való párhuzamállítás, a Máriához, a magyarok legfőbb pártfogójához szóló fohász.

A szépirodalom szövegalmazába tartozó, szakrális dimenziójú, egyéni hangvétellű *máriás versek* hasonló tematikával jellemezhetők: rendszerint bemutatják a hely eredettörténetét, a csodákat megörökítő legendákat, a nevezetesebb eseményeket, a kegyhelyhez fűződő szokásokat. Közös vonásuk, hogy általában dominál az elbeszélő jelleg, visszatérő a párbeszédesség, a balladai homály, a szaggatottság és a töredezettség a kimondhatatlan megragadásának lehetséges eszközeként. Jellemző műfaj a *kérő-hálaadó imádság*, mely kötelező elemeket és állandósult szerkezetet mutat: megszólítás, kérés, indoklás, retorikus érvelés a kérés jogossága és a megszólított hathatós segítsége mellett, könyörgés a kérés teljesítéséért. Benne az imádságot mondó gyermeki bizalommal fordul Isten anyjához annak a végrendeletnek megfelelően, amit Krisztus a Golgotán adott: *Íme, a Te anyád...*

Jellemzőnek mondható, hogy ezekben a szövegekben a *vallásos-erkölcsi üzenet* elsőbbséget kap a megformáltsággal szemben. Sok vers létrejöttében ugyanis elsősorban nem esztétikai szempontok domináltak, az alkotó az esztétikumot rendszerint meghatározott cél elérésének, tartalmi és stílári eszközökkel adott morális, teológiai és vallási tartalmak terjesztésének, meggyökereztetésének a szolgálatába állítja. A versek legtöbbször abból a meggyőződésből született, hogy az irodalom olyan tartalmak hordozója is lehet, melyek egy közösség lelki-szellemi-erkölcsi életét is alakíthatják. Sok esetben tapasztalható, hogy egy-egy alkotásban a művészi és az emberi rang mértéke nem mindig fedi egymást. A szövegek közül néhány a hitgyakorlás részévé is vált, de a szépirodalmat gazdagító írások általában ilyen szerepet nem töltek be, jóllehet sokak számára a megtérésre és a keresztényibb életre fölszólító sürgetésként is hatottak, hitet ébresztettek, kegyelmet közvetítettek, lelket tápláltak.

A *búcsújárás*, a zarándoklat is a magyar irodalom kincstárát gazdagító lehetőség. Legismertebb búcsús verseink neves alkotók művei: SÍK SÁNDOR Az andocsi Máriához, ADY ENDRE A pócsi

Máriához, BERDA JÓZSEF a csobánkai kegyhelyen tisztelt Asszonyhoz, JUHÁSZ GYULA a szegedi „Szeröcsen Máriához”, a hétfájdalmú Szűzhöz írt költeményt. BERDA JÓZSEF a mátraverebélyi „jó asszonyhoz” fohászodik gyógyulásért. BITTEI LAJOS A solymári Máriához c. versében egy misztikus találkozást örökít meg, TAKÁTS GYULA A sümegi csodatevő Máriához a föld békéjéért, a „magyar csodáért” imádkozik, BÉKÉS GELLÉRT<sup>47</sup> fohásza a háború után száll a Szűzanyához, segítségét esdve. A csíksomlyói Napba öltözött asszonyhoz, Babba Máriához szépséges versek megszámlálhatatlan sora szól.<sup>48</sup>

*Celldömölk* ősi búcsújáráhelye is számos vers ihletője. A helységet körülölelő táj, a Kemenesalja különös, megigéző szépségű területe hazánknak. Üdezőld dombjai, dúsan termő lankái, színpompás völgyei a Teremtő titkainak beszédes ajándékai. A derű beragyogta táj szinte önkéntelenül is megszólítja a lelket.

Kemenesalja irodalmunk nagy alakjainak is a szülőföldje, tájhazája, ihletadó, költészetet fakasztó forrása. Itt élt és alkotott BERZSENYI DÁNIEL, a „magyar Horác”, a „niklai remete,” Dukában született a „magyar Szapphó”, első költőnőnk, DUKAI TAKÁCS JUDIT, valamint ZÁDOR (STETTNER) GYÖRGY. Egyházashetye szülötte KUNOSS ENDRE, a bányászhimnusz szerzője. Alsóságon töltötte életének legtermékenyebb éveit a tudós KRESZNERICS FERENC, a XIX. század neves szótárírója. Felső-Kemenesalján, Csöngén honos középbirtokos családból származik WEÖRES SÁNDOR. Nemeskeresztúron, nagyszüleinél töltötte legkedvesebb nyarait BERTHA BULCSU, a közeli Iszkázon – a Kemenesalja peremén – született NAGY LÁSZLÓ.<sup>49</sup>

HAMVAS BÉLA is csodálattal szemléli ezt a tájat, s művészi tehetségeket termő titkát a dalos mediterránnummal való szellemi rokonságában látja. „*A délnyugati sarok legközelebbi rokona nem Somogy, hanem Provence és Isztria és Dalmácia, és közelebb áll Attikához, mint Gyórhöz vagy Fejérhez. Kemenesalja fővárosa nem Budapest, hanem Athén. Odatartozik, nem nyelvben, vagy szokásban, vagy vér szerint, hanem ennél fontosabb és lényegesebb rokonság, géniusza szerint. A helynek valami rokonsága van az arannyal, amit a mediterrán vidéken csak Provence-ben látni, néhol a kis-ázsiai partokon és Nagy-Görögországban. Nemcsak a napfényben van. Ha az ember a Somló déli oldalán a szőlők fölött leül a világosbarnán égő, porrá vált vulkáni láván, lenéz a völgyre, a tenger hiányzik csak, hogy Dél-Olaszország legyen. A levegőben arany szemcsék csillognak, mint a dalmát szigetek között a mistralban és ebben a tündöklésben érik a szőlő. Az édes sziréni fény még az ételek ízében is benne van. A nyugati hang kicsit érdes, az északi homályos, az erdélyi töredezett. Ez a hang itt napos és csengése rokon a szentgyörgyhegyi bor csillogásával. Az egész országban ez az egyetlen hely, ahol az ember tudja, hogy az élet akkor magasrendű, ha művészi.*”<sup>50</sup>

E miszticizmussal átitatott helyen áll a magyarság Mária-tiszteletének egyik legszeretettebb ősi szentélye, a *kiscelli kegytemplom*. A dömölki bencés apátság területén az idők során gazdag szakrális irodalom virágzott ki, a kegyhelyismertetőkön kívül lelkiségi, hitbuzgalmi irodalom darabjai, ponyvák, imalapok, szöveges szentképek láttak napvilágot.

Az áhítat a vallásos-szakrális szépirodalomban is fölfakad. A szövegek szerzői között találunk neves papköltőket (SZÉKELY LÁSZLÓ, HARSÁNYI LAJOS), tudós teológusokat (VANYÓ TIHAMÉR, MAGASI ARTÚR), virtuóz lírikust (WEÖRES SÁNDOR), kortárs költőt (KUPI HARANGOZÓ MIKLÓS), az

---

<sup>47</sup> Alsóvárosi búcsú a háború után

<sup>48</sup> Gazdag versválogatást tartalmaz a *Csíksomlyó hazavár* c. antológia. Válogatta és összeállította D. BRAUCH MAGDA. Erdélyi Gondolat Könyvkiadó, Székelyudvarhely, 2008.

<sup>49</sup> MAJTHÉNYI LÁSZLÓ: Egyházashetye. Bp. 2002. 10.

<sup>50</sup> HAMVAS BÉLA: Az öt géniusz – A bor filozófiája. Életünk-könyvek, 1988. 20.

alkalom és a lelki élmény ihlette tollforgatót (KOVÁCS SÁNDORNÉ). A versek közös vonása, hogy a sorokba beleíródik a szent hagyomány, visszaköszönek a zsoltárok, a himnuszok szavai és képei, újramondva föltűnik a vallásos népénekek, imádságok fogalomtára is.

Hit és költészet egymást erősítő szép kapcsolatát is példázza, hogy LANCSICS BONIFÁC (1674-1737) szombathelyi születésű bencés szerzetes nem csak a török időkben elpusztult kegyhely történetében hozott fordulatot, hanem a később bőséggel termő szakrális-spirituális költészet szárba szökkenése is az ő nevéhez kötődik. Ő a költője a katolikus magyarság *Boldogasszonyt* megszólító himnuszának. Az ének egyik legrégebb, Pannonhalmán őrzött kéziratában olvashatjuk: *Melodia De beata Virgine Habet Notam Propriam*, vagyis a Boldogságos Szűzről szóló éneknek saját dallama van. A tíz versszakból álló himnusz a bencés Szoszna Demeternek kéziratot énekeskönyvében szerepel, a szövegét akrosztikon díszíti, mely a szerző azonosítását segítette. A versszakok kezdőbetűit összeolvasva ugyanis a *BONIFÁCIUS* nevet kapjuk. Népekké válva szövegében is többször változott, s elterjedését mutatja, hogy 1793-ban Vácott már „nationalis cantioként”, azaz nemzeti énekként emlegették.

*„Bóldogasszony Anyánk régi nagy Pátrónánk:  
nagy inségben lévén így szóllamlik hazánk:  
Magyar országrúl, Pannóniárúl,  
ne feledkezzél el árva magyarokról. ”*

LANCSICS BONIFÁC <sup>51</sup> jószágkormányzóként 1725-től haláláig megállította az apátság gazdasági hanyatlását, s ezzel párhuzamosan a kegyhelyhez kötődő Mária-tiszteletet is igyekezett felújítani. Idejöttének évében, 1725-ben - Nagyboldogasszony napjára – ünnepélyes zárandoklatra hívta Kemenesvidék papjait és híveit. LANCSICS BONIFÁC 1737 tavaszán halt meg, a dömölki romtemplom alatti sírboltban nyugszik.

A dömölki kegyhely és búcsú máig ható története KOPTIK ODÓ (1692-1755) bencés szerzetes működésével indult. Pappá szentelése után a világhírű zárandokhely, Máriacell kegytemplomának gyóntatópapja volt, majd a salzburgi egyetem tudós tanára lett. Rendi előjárói egyetemi kollégiumok céljára végzendő külföldi gyűjtéssel bízták meg. Adománygyűjtő útján - 1736-ban – ért Magyarországra, ekkor találkozott SAJGHÓ BENEDEK pannonhalmi főapáttal, aki pár évi ismeretség után, 1739-ben kinevezte dömölki apáttá. KOPTIK 1739. július 9-én érkezett Dömölkre, ahol három szerzetest és nyomorúságos körülményeket talált. Máriacellből magával hozta az ottani *kegyszobor* hiteles másolatát, amelynek a Ság-hegyen próbált hajlékot biztosítani. Ez a terve nem sikerült. Végül is az ősi monostor-templomtól keletre, a régi pápai országút mellett épített fel egy fakápolnát és abban helyezte el a kegyszobrot. A kápolna és a földbe vájt remetekunyha mellett egy kutat is ásott. Munka közben a kút szájából egy nagy kő esett a mélyben dolgozó kőműves fejére, ám a kőműves mégis meggyógyult. A következő években - tagadhatatlanul a kútásó csodás gyógyulásának hírére - zárandokok százai érkeztek a kegyszobornak otthont adó fakápolnához, ahol további gyógyulások és imameghallgatások történtek. Ezek magyarázzák, hogy a győri püspök 1745-ben a szobrot „*kegyelminek és csudatevőnek*” nyilvánította. 1744-45-ben a szombathelyi zárandokok a régi fából épült kegykápolnát kőből újjáépítették, és új oltárt is állítottak bele. KOPTIK kérésére a győri püspök 1745. november 21-én ünnepélyesen helyezte el a kegyszobrot a megújított kápolnában. Végleges helyére, a felépült kegytemplomba 1748. szeptember 15-én ezrek kíséretével vitték át.

<sup>51</sup> Kéziratot életrajzát őrzi a Pannonhalmi Főapátság Levéltára, Fasc. 83.

KOPTIK ODÓ szerzteágazó *irodalmi munkássága* a kiscelli kegyhelyhez is kötődik. A kiadott nyomtatványai többségében kis terjedelműek, hírlevelek, ponyvafüzetek, gyónócédulák, szentképek, illetve egy német nyelvű mirákulumos könyv. Ezek közül mindössze 11-ről volt tudomása PACHER DONÁTnak,<sup>52</sup> aki a kiadványok egy részét személyesen látta, másokról csak a cím és a megjelenés ténye volt ismeretes. Megemlíti egy ismeretlen című magyar nyomtatványt, mely 1748-ban, Győrben jelent meg, magyar énekeket, imákat közölt, s utánuk történeti jegyzetek voltak. A kéziratok mirákulum-feljegyzéseihez pedig a kegyszoborról írt *latin nyelvű disztichon* kapcsolható.<sup>53</sup>

MÁRIA TERÉZIA 1777-es rendelete alapította meg a szombathelyi püspökséget, amelyhez Kiscellát és egész Kemenesalját is osztották. Szombathely új püspöke, SZILY JÁNOS 1780. szeptember 10-én nagy ünnepek között szentelte fel a kiscelli templomot, a búcsújáráshelyet pedig kiváltságokkal tüntette ki. A II. József halála után újra meginduló búcsújárásnak PAUSZ AMAND, a későbbi házfőnök adott lendületet az 1797-ben kiadott „*Kiscelli Zarándok*” című művével. A könyvecske nem csak megismertette a búcsújáráshely történetét, hanem a zarándoklat lelki életben betöltött szerepét is tisztázta.

A kegyhely történetének kiemelkedő eseménye 1948. szeptember 12-ére esett. Ekkor ünnepelték a kegytemplom 200 éves jubileumát. Az ünnepségen jelen volt MINDSZENTY JÓZSEF *bíboros*, esztergomi érsek, Magyarország hercegrímása is, aki nagy hatású beszédet mondott.

Az irodalmi anyagból válogatva a legismertebb szöveg, Kiscell himnusza kívánczik az első helyre. Szövegét SZÉKELY LÁSZLÓ (1894-1991) római katolikus pap, költő, Vas megye nagy műveltségű poeta doctusa írta az 1940-es években.<sup>54</sup> Életét az irodalom a papi szolgálattól elválaszthatatlanul kísérte végig. A művészet eszközeivel is „kereste az Isten országát,” az irodalomban is kutatta azokat a lehetőségeket, melyekkel a lelkek épülésén munkálkodhatott. Emberi és írói nagyságát mutatja, hogy a megjelentetés reménye nélkül is írt egész életében. Alkotóként és szervezőként a két világháború közti Szombathely irodalmi életének meghatározó egyénisége volt. Elnökként vezette az akkoriban megalakult Kultúregyesület irodalmi szakosztályát, majd az ebből létrejött Faludi Ferenc Irodalmi társaságot,<sup>55</sup> írásai jelentek meg a Vasi Szemle és az Írott Kő c. lapban, amelyben elsősorban a megye íróit szólaltatta meg. Elemző műkritikáit nemcsak a vasi lapok, hanem a Katolikus Szemle, a Magyar Kultúra és más országos kiadványok is közölték. Irodalmi

---

<sup>52</sup> PACHER Donát: A Dömölki Apátság története. Budapest. In: A pannonhalmi Szent-Benedek-Rend története. 12/A kötet. Szerkesztette: SÖRÖS Pongrácz. 1912. 253-254.

<sup>53</sup> Koptik munkásságáról, irodalmi tevékenységéről, műveinek lehetséges csoportosításáról TÜSKÉS Gábor-KNAPP Éva: Népi vallásosság Magyarországon a 17-18. században. Budapest, 2001. 320-332.

<sup>54</sup> Budapesten született 1894-ben, ott is érettségizett. Teológiai tanulmányait Innsbruckban végezte, itt szerzett doktori fokozatot is. 1918-ban szentelték pappá, főbb szolgálati helye Zalaegerszeg, Rábakovácsi, Kőszeg volt. 1950 után Kőszegről Győrvárra került, majd több mint két évtized papi szolgálat után Gasztonyba. 1991-ben Székesfehérvárott halt meg. Műfordítással (*Énekek éneke. A bibliai könyv költői fordítása*. Rákospalota, 1934. *A lelki élet magaslatain*. (1. *B. Camilla Varani élete*; 2. *Folignoi Szt Angela élete*; 3. *Cortonai Szt Margit élete*) Írta Johannes Jörgensen. Ford. Pápa, 1938. *Jób könyve*, Bp. Szent István Társulat, 1942.) egész életében foglalkozott, így adta ki *Jób könyvét és az Énekek énekét*, melyet Weöres Sándor méltatott. Elmélkedései, szentbeszédei bölcs gondolataikkal, megszerkesztettségükkel, tiszta magyarságukkal a műfaj példái voltak. Elbeszélő költeményeiben a magyar nyelv és a klasszikus versformák művésze maradt, epigrammaiban pedig az önirónia és az emberi bölcsesség nyilatkozik meg. Lelki olvasmányai a műfaj legjobbjai közé tartoznak. A nehéz teológiai okfejtések helyett a Szentírás sorait érzékletes példákkal, ízes, szép nyelven magyarázza. Több mesekönyvet is írt, helytörténeti és néprajzi munkái, prédikációi várnak mind a mai napig közreadásra. 1982-ben, az Ecllesia kiadásában Majsai Mór *Boldogasszony anyánk* című művével egy kötetben jelent meg *Íme, a te anyád* címmel az a verses elbeszélése, amely a Szent család történetét mondja el. Ekkor készült el a Szent Mártonról és az Alexandriai Szent Katalinról szóló legendája is. Utolsó könyve, *a Szolgáló költészet* saját kiadásban látott napvilágot 1985-ban.

<sup>55</sup> BÁRDOSI NÉMETH JÁNOS: *Utak is útítársak*. Szombathely, 1975.

munkásságának elismerésül a Szent István Akadémia 1932-ben tagjai közé választotta. A húszas évek közepétől jelentek meg verseskötetei Szombathelyen, a Martineum nyomda kiadásában.<sup>56</sup>

Lírája költészetünknek abba a vonulatába illeszkedik, amelyet Mécs LÁSZLÓ, SÍK SÁNDOR és HARSÁNYI LAJOS, a katolikus líra megújítására törekvő kortárs papköltők neve fémjelez. Verseit, ahogy korának papköltői is, az „éhező szívek lelki táplálékának” szánja. Stílusán egyaránt érződik a klasszikus magyar irodalomnak, a népköltészetnek és a századforduló modern lírájának a hatása. SZÉKELY LÁSZLÓ szakrális szövegével énekeljük a *Hozsanna* 49, 50, 51, 159, 223. számú és az *Éneklő Egyház* 252. énekét.

Időben előre haladva a költő-lelkipásztor figyelme egyre inkább az esendő embertársak felé fordult, versei a szenvedőket és szegényeket átölelni akaró testvéri szeretet lírai dokumentumai is lesznek. A vasi tájra is beköszöntő szegénység és a nyomorúság konkrét ábrázolása mellett egyre több versben kapott hangot majd a belső megtisztulás és a folyamatos megtérés szükségessége is. Líráját legtalálékosabban RÓNAY GYÖRGY jellemezte: „*Költői magatartását leginkább talán egy népi ihletéseknek engedő középkori freskó festőjéhez lehetne hasonlítani mind tiszta, világos, szép színei, mind áhítatos, naiv vonalvezetése, mind mesterkéletlen kompozíciója révén. Friss, üde, a legjobb értelemben „népi”, vagyis a népi képzeletjárásra és szemléletre, hagyományokra megy vissza, anélkül, hogy bármiféle folklórismus mesterkélttségébe esnék...*”<sup>57</sup>

*Celli himnusza*<sup>58</sup> is ezeket a sajátosságokat mutatja, a vallásos népénekek fogalomtárával, képi világával, a himnuszok megszólítás-kérés-indoklás-záró fohász-könyörgés szerkezetével. A versben a művészi lélek ihletését a vallásos lélek ihletése erősíti meg, a szakrális textust azonban a hívő ember szentelte meg azzal, hogy himnusznak fogadta el. Gondolatmenete és érvelése révén a magyar Mária-versek sorába illeszkedik. A Szűzanya a magyarok Édesanyja és oltalmazó Királynéja, irántunk érzett különös szeretetét a nemzeti történelemben sokszor megmutatta, ezért minden bajban fordulhatunk Hozzá, nem csak személyes gondunk megoldásáért, hanem a nemzet bajainak orvoslásáért is. A kiscelli Szűz irgalmas közbenjáró, jósága bizonyosága ez a hálaének, mely egyéni és nemzeti könyörgésbe vált: „*Tekintsd meg sorsunkat, lásd meg baját-búját, Változtasd békére benső háborúját... emeld ki a vészből süllyedő hazánkat.*” SZÉKELY LÁSZLÓ versét UHLÁR GYULA<sup>59</sup> karnagy szakrális zenéje tette ismertté, a kegyhely himnuszává.

*Ó kiscelli Szent Szűz, ó szép Boldogasszony!  
Engedd, hogy jóságod bennünk dalt fakasszon.  
Téged dicsóítunk, Téged áldva áldunk,  
Téged királynékká újból kikiáltunk.  
Ó kiscelli Szűz Mária, édesanyánk, pátrónánk,  
Oltárodrol kegyes szívvel nézz le ránk.*

<sup>56</sup> *A szirtnek álma van*, 1929. *A parton ülők panasza*, 1932. *És a mi lelkünk nyughatatlan*. 1934. *Sziromeső* 1937.

<sup>57</sup> RÓNAY GYÖRGY levele Székely Lászlónak.

<sup>58</sup> SZÉKELY LÁSZLÓ: *A kiscelli Szűzanyához*

<sup>59</sup> UHLÁR GYULA kántortanító és karnagy, Esztergomban született 1891. november 24-én és Celldömölkön halt meg 1955. április 20-án. Tanítói és kántori oklevelet 1909-ben szerzett az Esztergomi Érseki Római Katolikus Tanítóképző Intézetben. Pályáját Budapesten kezdte. 1921-ben a Fejér megyei Bodajkon vállalt kántortanítói állást. Házassága révén került Kemenesaljárára. 1924. augusztus 7-től lett Celldömölk kántortanítója. 1928-ban az egyházi főhatóságtól igazgatói címet kapott, 1937-ben iskolafelügyelővé nevezték ki. Iskolai tevékenységén kívül értékes karnagy munkát is végzett. Ide kerülésekor átvette a Katolikus Legényegylet férfikarának vezetését. A felnőtt énekkarokon kívül saját iskolájának gyermekkórusát is ő vezette. A *Kis-Mária-Celli imák és énekek* c. imakönyv összeállítása is nevéhez fűződik. Az iskolák államosítása után még két évig tanítókodott a helyi állami fiúiskolában. 1950-ben nyugdíjba ment, de a kántorizálást haláláig, 1955. április 20-ig folytatta. [www.cellbibl.hu/index.php?option=com](http://www.cellbibl.hu/index.php?option=com).

*Kedves kegyhelyedre hoztuk el szívünket,  
Jajjal-bajjal küzdő harcok életünket.  
Tekintsd meg sorsunkat, lásd meg baját-bűjät,  
Változtasd békére benső háborúját.  
Ó kiscelli Szűz Mária, édesanyánk, pátrónánk,  
Oltárodrol kegyes szívvel nézz le ránk.*

*Irgalmad hatalmát sokszor megmutattad,  
Az elmerülőknék szent kezéd nyújtottad.  
Minket mélység szédít, minket örvény rángat,  
Emeld ki a vézből süllyedő hazánkat.  
Ó kiscelli Szűz Mária, édesanyánk, pátrónánk,  
Oltárodrol kegyes szívvel nézz le ránk.*

A Kiscellhez kötődő versek sorából kedvességével emelkedik ki VANYÓ ALADÁR TIHAMÉR (1905-2005) atya írása. A tudós bencés szerzetes a Szepes vármegyei Szomolnokon született és Pannonhalmán halt meg. A pesti piarista gimnáziumban SÍK SÁNDORNak, az egyetemen SZEKFŰ GYULÁnak volt a tanítványa. Tagja lett a Regnumnak és a Szekfü köré szerveződő munkaközösségnek, amelynek szerteágazó tudományos tevékenységén belül a magyar katolikus egyháztörténet-írás egyik csúcspontjának tekinthető évkönyv említendő meg. A kör intellektuális pezsgésének az emléke a Pannonhalmi Szemle húsz évfolyama, amelynek VANYÓ TIHAMÉR is rendszeres írója lett. Az 1929/30-as iskolaévben Celldömölkön volt segédlelkész és hitoktató. Idehelyezéséről a Kemenesalja 1929. évi 34. száma (augusztus 18.) tudósított. Az 1930-31, 1934-35 és 1968-69-es tanévben *Rómában* folytatott tanulmányokat. Innen, az Örök városból, a szent apostolok sírjától küldte köszöntését és áldását a celldömölki kegyhelynek, hogy „*napsugarat, vigasztalást, békességet, boldogságot* hozzon a hívők seregének.<sup>60</sup> A vers hála- és dicsőítő ének a Szűzanya szeretetéért, csodákban megnyilvánuló közbenjárásáért és tiszteletadás a zarándokok hite, imádsága által megszentelt földnek. A kegyelmeket közvetítő erő és a búcsújáró embereket ide vezérlő mély hit emeli a kis városkát a hatalmas Róma mellé, így lehet Mária áldást hozó városkája *kemenesi kis Rómává*.

*Máriának városkája,  
patinás, kéttornyú templom  
Harangzúgó, ének-búgó  
Bájos tája:  
Köszöntlek Sághegyalja,  
Bár közöttünk nagy a távol,  
Szent Péter és Pál sírjától.*

*Itt minden talpalatnyi föld megszentelt,  
Vértanú-nyomok a föld fölött s alatt,  
Szentek sírja a sok száz templom mélyén,  
Szentek emléke a polgár-szobákban,  
Szent Pétertől máig csodákat művel  
Égi kegyelem s ember akarat!*

---

<sup>60</sup> VANYÓ TIHAMÉR: *Köszöntés Rómából /Celldömölk népének*. Róma, Magyar Akadémia, 1931. február 6. Megjelent a Kemenesalja 1931. február 24-i számában.

*De míg nézem, de míg járom  
Rómát, s rajta elmélázom.  
Nem felejt el a lelkem Téged,  
Nem csügged a szívem Érted,  
Kiscell a Kemenesháton.*

*Igaz: nincsen katakombád  
S égostromló sok egyházad,  
Igaz: elment nyomtalanul  
Temelleted sok évszázad.  
Igaz: szenteket nem adtál,  
Kiket ismerünk, az Égnek,  
Ó, Kiscell, ha akarnálak  
Hű néven nevezni Téged,  
Mégis nem hívnálak másnak:  
Kemenesi kis Rómának!*

*A Te neved: porba írva  
Sok ezer zarándoklábbal,  
A Te szavad: égbe küldött  
Sok dicsérő búcsúsének  
A Te neved: bűnösöknek  
Tisztult szívvel megjárt földje,  
Szentegyházad küszöbénél  
Tiszta csókok tüze ég,  
S bent a szíved: a Szűzanya  
Századokról századokra  
Egyre adja, egyre osztja  
Kegyelmed özönét.*

*Légy boldog és légy megáldott!  
Hints tovább a kis kunyhókba,  
Rába s Marcal-menti népnek  
Napsugarat, vigasztalást,  
Békességet, boldogságot.*

*Szűz Mária városkája,*

*Patinás kéttornyú templom  
Harangzúgó, ének-búgó  
Kedves tája:*

*Köszöntlek Kemenesalj kis Rómája  
Nagy Rómából,  
az Apostolok sírjától.*

MAGASI ARTÚR ERNŐ <sup>61</sup> (1903–1959) bencés szerzetes, paptanár, költő és irodalomtörténész volt. Celldömölkön született, 1939-ben a szülővárosában hitoktatóként és káplánként szolgált. A celli

<sup>61</sup> Győr, Pápa, Esztergom és Sopron gimnáziumaiban huszonegy éven át volt tanár, emellett önképzőkori munkával is az irodalom szeretetére nevelt. 1934-40-ben egy évet hitoktató lelkészként Celldömölkön töltött. Bekapcsolódott a Katolikus Legényegylet kulturális munkájába és színpadi rendezőként is bemutatkozott. A tanítás, nevelés, gimnáziumi diákság pallérozása volt igazi hivatása, de munkatársa volt a Pannonhalmi Szemle című folyóiratnak is. Kéziratait a pannonthalmi könyvtár őrzi. Megjelent verseskötetei: *A vígság szekerén*

Szűzanyához számos versében szól, lírájában motívumként visszaköszönnek a kegyhelyhez kapcsolódó élményei. „*Hazajárok imádkozni*” – írja *A kristály és a kaméleon* c. kötetének egyik versében. Az érzelmekben munkáló, túlradó vallásos élmény idővel tudatos kötődéssé érlelődött, s a személyes, spirituális érintettség a versekben is szinte szükségszerűen visszaköszön. A papköltő-lelkipásztor igazi lélekközpontja *Kiscellben, Máriánál* talál,<sup>62</sup> a magyar nép kedves kegyhelyén. Ezt a szentélyt, ahogy a betlehemi jászolt annak idején, az egyszerű, hívő nép látogatja, lélektisztasága, a szentire irányítottsága élte: „*búcsúaid a betlehemi csordapásztorok utódnépe.*”

*Názáretben sem jártak hittel  
Hozzád a szegény ács házába  
főpapok, gazdagok, nagyurak,  
hogy foglald őket is imába.*

*S kiknek az arany és a pompa,  
a rang, a hír volt hön várt érték,  
Kis Jézuskád okos tanácsát  
s ártatlan áldását nem kérték.*

*Nem simogatták gyámolodnak,  
Szent Józsefnek szelíd szakállát,  
hogy adjon nekik békéjében  
sötét gondot altató szállást.*

*Lásd Mária, mily egyformák  
maradnak idők, emberszívek:  
kerülnek, kik régen kerültek,  
s hívek maradtak a jó hívek.*

*Búcsúaid a betlehemi  
csordapásztorok utódnépe,  
őrangyalok által ébresztve  
járul ma is csupán elédbe.*

*Te most se nézed, hogy ruhájuk  
fakult, viseltes vagy foltos.  
Neked most is a szív bíborja  
s a lélek hermelinje a fontos.*

*És hogy a kéz, mely összekulcsolt  
áhitattal kér, barna és kérges,  
nem illemhiba, hisz tudod jól,  
nem könnyen hajt a pór se térdet.*

*Ezrek éreznek jó Anyának,  
s szívják magukba égi tejed,  
hogy istállós maguk maradtán  
az Úr is legyen, miként Veled.*

*Királynénak is ők tisztelnek*

---

(Somogyi Ernő álnéven, Győr, 1928); *A kristály és a kaméleon* (Esztergom, 1932). Tanulmányt írt Harsányi Lajosról (Esztergom, 1933). Történelmi arcképcsarnok. 1998.

<sup>62</sup> *Kiscellben Máriánál*

*itt a földön, majd a mennyben  
kegyelmed szent tallérjait szórd  
nagyúsan hát eléjük Cellben.*

*Hadd érezzék, hogy otthon vannak,  
hol trónod zsámolya székük,  
hol bútól, bajtól hűn megvédve  
megtalálják a menedéket.*

*De jaj, amíg bennük gyönyörködsz,  
szánakozz a hiány okán,  
s kérd fiad, hogy ama gazdag is,  
hadd jusson át a tű fokán.*

A kötet szép költeménye a máriás lelkű Édesanya alakját idézi meg.<sup>63</sup>

*Az édesanyám elment Máriacellbe...  
Akkor fogadta, amikor engem szült,  
mikor pap lettem, újra megfogadta,  
hogy segítsen a tisztelendő Szűz...*

*Üres a kertünk és a sok virág,  
mind kérdez, merre tünt el az Anyám  
s a fecskék is furcsán körülrepkednek,  
szeretnék tudni, hol van az Anyám...*

*Mert minden virág édesanyja ő,  
délreget, öntöz minden kis magot,  
kényeztet minden bimbót s buzgón gyomlál,  
hogy a palántát ne bántsák gazok...*

*Ismeri Anyám minden kis pillangó,  
kedvét keresi minden éhes fecske,  
s hogy meghálálják a kenyérmorzsákat,  
dalolnak néki reggel, délben, este...*

*A stiglic-fészek az egresbokban  
nem érti, hol van, miért nem becézi,  
hisz szerteröppent, felnőtt fiókáit  
itt siratja, ha pihéit nézi...*

*Alkonyodott már, s az esti szellő  
Csókjára várt, hogy szerteszét vigye  
esti áldását messze négy felé,  
piros szíve elszáll gyümölcsihez...*

*De Édesanyám elment Máriacellbe,  
alkonyi szellő hiába hívod...  
- Valami furcsa érzés sajdukt bennem  
szívem nem kóstolt vizekből ivott...*

*Árvaság ... hiába röpíteni haza,*

<sup>63</sup> Az édesanyám elment Máriacellbe

*s a szív hiába szent honvággal telve,  
sohasem kap több anyai csókot, áldást,  
mert örökre elment Máriacellbe...*

*Jajj de rossz lenne!!  
Uram, én nem bírnám tovább,  
hisz Téged is végig kísért a Szent Szűz,  
míg beteljesült minden Golgotád...*

*Óh, milyen jó volt,  
hogy Te várhattad égbe Szűzi Anyád;  
elébe küldted örvendő dalokkal  
az angyalok mind a kilenc karát...*

*Jézusom, add...  
én hallhassak meg előbb, mint Anyám,  
megtisztít engem utánam sírt könnye  
és szentté szenderít a hosszú gyász...*

*Jézusom, add...  
én várhassam az égbe jó Anyám,  
hogy én nyithassam fel újjongva néki  
örök Máriacell díszajtáját...*

A magyar vallásos-spirituális líra és máriás irodalom kiváló költőjének, HARSÁNYI LAJOSnak (1883-1959) a nevéhez két celli ihletésű vers is kapcsolódik. Papi szolgálata alatt többször zarándokolt el hívekkel a celli búcsúba, s a lelki élmény versbe szűrődve is megörökítődött. Életében is elválaszthatatlan volt a papi hivatás a költészettől, mely nem csak a kimondhatatlan kimondásának, hanem a hitre vezető egyik útnak is a lehetőségét kínálta szolgálatában. Gimnáziumi és papi tanulmányait Győrben végezte. 1907-től, pappá szentelése után Győrben, Vajszkán, Mosonszentmiklóson, Rábacsanakon, Szanyban volt káplán, majd az Eszterházy-családnál, Fertődön nevelőként és udvari káplánként szolgált.

A korában népszerű papköltő, SÍK SÁNDOR és MÉCS LÁSZLÓ kortársa fölfedezte a magyar líra számára a nyugat-dunántúli tájak, a Fertő-vidék költészetben addig rejtve maradt szépségét. Ahogy PETŐFI szabadság-szerelmének az Alföld, HARSÁNYI LAJOS világgépének a Hanság lett legfőbb táji hordozója: az ezüstkék tó-tenger, a bronzsínű, titkokat susogó nád, a fehér kócsag, a szagos hanyi virág számára Isten szépségének és emberszerető jóságának a beszédes tükre, mely a lélek mélyéig nyúl és imádatra szólít.<sup>64</sup> A táj maga az Isten-dicséret, „egy nagy himnusz az egész Fertő tája.” Ez a szín pompás, impresszionista hangulatképekben, szépségében megjelenített vidék a földi élettérnek kijelölt haza is, a hely, ahol az ember az Istent imádatja. Égi és földi haza elválaszthatatlanul kapcsolódik össze lelkében-költészetében. A nádasok, lápok titokzatos, ősi, érintetlen tája a mélyen a magyar világot, a falusi élet tisztaságát is jelenti. HARSÁNYI LAJOS tájjellegű versei így a magyar sorsnak, a léleknek leheletfinom látteleivé is válnak. De nemcsak lírai kordokumentumok, realista helyzetképek a Fertő-vidékről, hanem lélekrajzok is, a magyar ember rendíthetetlen, életben megtartó hitének a kivallásai: bár ez a föld a szenvedés földje, de ezért a megváltás földje is. Krisztus értünk is meghalt, velünk is szenved az idők végezetéig. Ahogy Isten Fiának életében, úgy a magyarság történelmében sem a szenvedése az utolsó szó. A krisztológiai sorsazonosítás legtöbbször magára a szenvedésre, a passióra, a szenvedéstörténeti lényegre vonatkozik. A magyarság Isten szeretett, a szenvedésben magához emelt, így kiválasztott népe a történelem keresztútjain - engesztelő áldozatokat

---

<sup>64</sup> *Temetés a nádasban, Várlak, Ég a nádas, Elnémult kócsag*

vállalva – voltaképp a megváltás krisztusi művét folytatja. Így jelenik meg versirodalmunkban is hazánk a reformáció korától kezdve. A *Vers az Égi Asszonyhoz* című költeménye is sors-és hitköltészetünk szép vonulatába tartozik. A világháború után született, hosszú ideig kéziratban terjedt szöveg nem csak népével, az „árva, rongyos” néppel a szenvedésben sorsazonosságot felismerő és sorsközösséget vállaló költő „máriás jegyű” életének a dokumentuma, hanem a magyarság Mária iránti tiszteletének is lírai megvallása. Ez a tisztelet vezeti a hívő magyarságot a Mária-kegyhelyekre, hogy a szenvedését megértő, a legnagyobb fájdalmat átélő Édesanyával, az égi Asszonnal találkozzék. Ő a szószólója a népnek, közbenjáró szeretetének legékesebb bizonyítéka éppen a történelemben való megmaradásunk: *életmécsünk azért nem aludt ki, mert pislá lángját égi kezed óvta*. A kiscelli kegyhely nemzeti szentéllé, a magyarság mély máriás hitének élő, szép példájává lesz: *nem dicsérte senki nevedet úgy, mint a Bakonyban a celli bucsusok...*

*Most kell elmondanom,  
mit eddig még nem mondhattam el én,  
de lefutott a legszebb hullócsillag:  
már túljutottam életem delén.*

*Elmondom hát, hogy zordon életemnek  
Te voltál mindig élő csillaga,  
titok voltál, az egyetlen öröm,  
a tiszta szerelem maga.*

*A szőke méhek már neved dönögték  
gyermekkorom kék gyermekablakán,  
úgy tündököltél életem felett,  
mint jégvert kert felett a hold talán.*

*Ezüst tükör volt arcod s benne néztem  
kis mongol arcomat naponta,  
hajadat Isten a roppant Takács  
a felkelő nap aranyából fonta.*

*Az ajkad, áttetsző szőlőszem: piros ékkő  
és lábaid alatt arany minden göröngy,  
a kisdéd Jézus úgy függ karjaidban,  
mint kagylóban a gyöngy.*

*Sokat szenvedtem én és árva népem  
e baljós tájon egy évezred óta,  
az életmécsünk azért nem aludt ki,  
mert pislá lángját égi kezed óvta.*

*A francia, a lengyel és a belga  
sok nagy bajában lábaidhoz csúszott,  
de nem dicsérte senki nevedet úgy, mint  
a Bakonyban a celli bucsusok...*

*Szeret a szél, a tenger és a Montblanc,  
szeret a dörgő naprendszer az égen,  
de senki nem szeret úgy téged, mint  
én és az én kis árva, rongyos népem.*

*Falusi lány c. derűs, kedves, évődő életképe népi szokást örökít meg. Az ünnepre sült kalács illata belengi a házat, az eladósorba lépett lány befont hajába kék pántlikát köt, arcát hóval mossa meg, frissen vasalt fehér ingvállat, zöld kötényt, fodros, lenge szoknyát ölt, jeles ünnepre készülődik, a celli búcsúba igyekeznek. Szokás szerint a leányok és a legények ünnep alkalmával kicsinosították magukat, így indultak a templomba: a leányok az imakönyv és a fehér keszkenő mellett egy szál bazsalikomot vagy rozmaringot tartottak a kezükben, vagy az illatos növényt az imakönyvükbe tették. A legények rozmaringot tűztek a kalapjuk mellé. Ezekről a virágoktól lett illatos az Isten háza, ezért nevezték a szentmisét a népi vallásosságban „szagos misének.” A boldog készülődés a találkozás örömeinek szól...*

*Simára fésült szép haját  
Két vastag ágba fonja.  
Égszín szalagot fűz bele,  
Úgy tornyosítja kontyba.  
Az arcát mossa csillogó  
Friss márciusi hóval.  
A szomszéd Örsike néni  
Kíváncsi és megszólal.*

*Talán muzsika lesz ma este s táncba készülsz, lelkem?  
A lány mosolyog s rózsaként virít a csöppnyi telken.*

*Az új kalács friss illata  
A konyhából kiárad.  
A lány vasalja gondosan  
Az ünneplő ruhákat.  
Fehér ingvállat, zöld kötényt,  
A fodros, lenge szoknyát.  
Az Örzse néni rosszat sejt  
S szól, mint ilyenkor szokták.*

*Csak nem legény van a dologban, hogy így öltözől, te?  
A lány kacagva felnevet s pirulva néz a földre.*

*A kiskertben gyorsan letép  
Egy gyenge rozmaringot.  
A rozmaring az éjszakán  
Harmatban fürdött, ringott.  
A rozmaringot gondosan  
Az imakönyvbe zárja.  
Az Örzse néninek bizony  
Eláll a szeme, szája...*

*Biztosan kéröd érkezik és mátkapántlikát hoz!  
Nem, néni! Búcsúra megyünk – a celli Máriához!*

1947. augusztus 15. és 1948. december 8. között a Boldogasszony Évét ünnepelte a Magyar Katolikus Egyház. A szent időben különösen ádáz harcot folytatott a kommunista-ateista állam az Egyház, annak főpapjai, papsága, szerzetessége, intézményei, iskolái és hívei ellen. MINDSZENTY JÓZSEF bíboros, esztergomi érsek minden rendelkezésére álló eszközzel szállt szembe az ateista hatalommal. „Mi Isten ujját látjuk a történelmi eseményekben és ezért minden vész és vihar közepette meg nem szűnünk remélni. Sőt most hívunk fel benneteket arra, hogy amint őseink tették, töretlen bizalommal helyezzük sorsunkat Isten kezébe a Szűz Anya által. Ezért lesz az 1947/48-as év

*Boldogasszonyunk Éve.*<sup>65</sup> A Mária-év zarándoklatain és ünnepein több mint 4 600 000 hívő vett részt.<sup>66</sup> Szombathely főterén legalább 120 ezer ember hallgatta a bíboros atyát. De ugyanígy mutatkozott meg más vidékek lángoló hite is, annak ellenére, hogy a karhatalom megpróbálta megakadályozni ezeket a nagy búcsúkat. Zalaegerszegen, a bíboros atya volt városában ottlétekor nem engedélyezték a hangerősítő használatát a téren, zörögtek, kellemetlenkedtek, ahogy tudtak.<sup>67</sup> P. KOLLÁNYI FÜLÖP ferences atya ezt az erős hitet örökítette meg versben.<sup>68</sup> Iszonyatos volt a bosszú: államosították még 1948-ban a felekezeti iskolákat, karácsonykor letartóztatták MINDSZENTY JÓZSEF bíborost, megkínózták és koncepció perben elítélték. 1950-ben a szerzeteseket internálták, kolostoraikat államosították, működésüket lehetetlenné tették. Az Egyház a templom falai közé szorult. Az üldözések ellenére is megmaradt azonban sok-sok magyar hite és a Szűzanyához, a Magyarok Nagyasszonyához való ragaszkodása.

Az 1948-ban meghirdetett Mária-év ünnepeisorozatának egyik állomáshelye a kétszáz éves jubileumát ünneplő Celldömölk lett. *A kiscelli Mária-templom búcsúját* hagyományosan szeptember 12-én tartják. Az ünnep megzavarására a Belügyminisztérium kegyetlen forgatókönyvet készített. A helyszínt lezárták, száj- és körömfájás-járvány címén megtiltották a városba lépést, géppisztolyos, szuronyos rendőrök állták el az utakat. Szeptember 9-én kidobolták a kisvárosban, hogy a környéken agyhártyalob járvány lépett fel, orvosi szűrővizsgálat lesz 12-én, ezért a lakosságnak otthon kell maradnia. A messziről érkező zarándokok, akik nem tudtak a zárlatról, a földeken éjszakáztak, sokan pedig mezei utakon lopakodtak a templomhoz. Az ünnepeget a hatóságok a falak közé zárták, az épületet rendőrkordon vette körül. Amikor MINDSZENTY bíboros a szentmise végén harangzúgás közepette kilépett a templomból, rendőrautók szirénája hangzott föl, de a tömeg ünneplését és énekét nem tudták elnyomni. A tüzoltók az imádkozó tömegre szennyvizet locsoltak. MINDSZENTY azonban - mint Nagy Szent Leó Attila csapataival tette - eljűk lépett és megáldotta őket. Magáért beszél, hogy az utolsó hercegprímást végakarata szerint Mariazellben, a Szent László-kápolnában temették el: „*Ha számkivetésben halok meg, temessenek el ideiglenesen a máriacelli kegytemplomban [...] Ha Mária és Szent István országa felett lehull a moszkvai hitetlenség csillaga, vigyék testemet az esztergomi bazilikai sírboltba*” - írta. Máriacelli sírja a magyarok zarándokhelyévé, a kommunizmus elleni tiltakozás jelképévé, az emigrációba kényszerült magyarok találkozó helyévé is vált. MINDSZENTY JÓZSEF itt nyugodott 1991. május 4-ig.<sup>69</sup>

<sup>65</sup> MINDSZENTY JÓZSEF: *Emlékirataim*. Budapest, Szent István Társulat, 1989.195.

<sup>66</sup> Uo. 201.

<sup>67</sup> KOVÁCS L. P. BÁNK: Magyarok Nagyasszonya. <http://www.kovacsbankofm.com/magyaroknagyasszonya.html>

<sup>68</sup> *Dombos Zala zengő dala Feléd száll most, Boldogasszony a Te neved, Legyen áldott. Édes anyánk, árva néped Leborulva hódol néked és könyörög. Könnyes Zala kérő szava Legyen kedves, Nézd, a szemünk könnyeinktől Mindig nedves. Édes anyánk, árva néped Leborulva hódol néked És könyörög. Hívő Zala színe – java Eljött hozzád, S gyermekeid tenyerükben Szívük hozzák. Édesanyánk, árva néped Leborulva hódol néked És könyörög. Hálás Zala elvisz haza Szívbe zárva, S ha szenved is, nem lesz többé E nép árva: Édesanyánk, árva néped Leborulva hódol néked És könyörög.* Idézi KOVÁCS L. P. Bánk: Magyarok Nagyasszonya. <http://www.kovacsbankofm.com/magyaroknagyasszonya.html>

<sup>69</sup> Sírkövét 1976. V. 30-án mintegy 3 ezer magyar zarándok jelenlétében áldották meg. Felirata: Josephus Cardinalis Mindszenty primas Hungariae MDCCCXCII - MCMLXXV. Vixit et vivat pannoniae sacrae (Mindszenty József bíboros, Magyarország primása 1892-1975. Élt és él a szent Pannóniáért). Jobb oldalán a koronás magyar címer, a bal oldalon Mindszenty bíboros címere. A tábla felirata: Ez a márványkő fedi most - míg a felszabadult haza földjébe megtérhet - Mindszenty József maradék porait. Született Csehimindszenten 1892. március 29-én; pappá szentelték Szombathelyen 1915-ben, négy év múlva Zalaegerszeg plébánosa, majd 25 év után veszprémi püspök; 1945-ben esztergomi érsek, Magyarország bíboros hercegprímása. Helytállt Istenért, Egyházért és szenvedő népéért. Az elnyomó hatalom kétszer vetette fogságba, 1949-ben pedig életfogytiglani börtönre ítélte. Bilincseit 1956-ban a felkelt nép verte le. Miután a szovjet erőszak leigázta az országot, 15 évig az Amerikai Egyesült Államok budapesti követségén kapott menedéket. Engedelmségből vette magára a számkivetés nehéz

Özv. KOVÁCS SÁNDORNÉ BELLA MATILD<sup>70</sup> is részt vett csapodi zárándokokkal ezen a szenvedésekkel és borzalmakkal teljes 1948-as búcsún. A szörnyű eseményeknek versben állított emléket. Szokásosan gyalog indultak el, de az ávósok járványra hivatkozva visszazavarták őket. Vonattal próbáltak Celldömölkre jutni, a zsúfolt szerelvényre az ablakokon át másztak be. Minden nehézséget vállalva értek el a kiscelli Szűzanyához. KOVÁCS SÁNDORNÉ fogadalomból élete végéig minden évben elzarándokolt a kiscelli búcsúba, 1993-ban halt meg.

*Kiscellnek ősi templomában, készül népünk ünnepet várva.  
Boldog ünnep, nagy lesz ára, főpapunk jó, hogy megáldja.  
Készül népünk, alig várja, hogy lássa őt Máriája.  
Ám de künn a nagyvilágban, irigy lett a kormánypártja.  
Fáj neki, ha népét látja, miként hódol Máriának.  
Rettenetes bosszú hajtja, és a népet megzavarja.  
Törvény nevében szólítja, puskatussal űzi-hajtja.  
Nem tudja a szegény balga, Isten felett nincs hatalma.*

*Halkan száll a Szűz fohásza Cellnek fényes templomában.  
Fényesebb lesz szent orcája, kín és öröm általjárja.  
Karján ragyog Jézuskája, szállás lesz az Isten háza.  
Éjszakának éjszakája lehull az Úr templomára.  
A trónusán Isten báránya ki van téve imádásra.  
Száll a hála hozsannája, megtelt az Úrnak háza.  
Szeptemberi éjszakában virraszt Árpád unokája.  
Lehajol a pap szavára, hódol szívből Ég urának.  
Fáradt testét nem sajnálja, nem pihen le éjszakára.*

*A kegytemplom csendes, néma, ígét mond a papnak ajka.  
Tanít, buzdít, lelke szóla, a szenvedőt kézen fogja.  
De egyszer csak, jaj, mi volt a velőt rázó sikoly hangja??  
Sikoly hangzik újra-újra, itt a böszült farkascorda.  
Zörren a vasfegyver rajta, az imádkozó népet hajtja.  
Sötét ez a szép éjszaka, a hős magyart betakarja.  
Hányat vitt már el a zsanda, ki tudja, hogy hova.*

*Ez a rémes éjek éje véget nem ér talán soha.  
Vajha mégis megvirradna, mi lesz e kis népnek a sorsa?*

*És az óra halad kínban, meghasad a hajnal rajta.  
Szűz Mária neve napja, szegény magyar megsiratja.  
Hajolj le szép Szűz Mária, vedd e népet karjaidba.  
A rózsaszín hajnal pírja szent áldásod ide hozza.  
És a rabok fáradt ajka imát rebeg a hajnalba,  
Szól a csengő, száll a hangja, az Úr magát étkül adja.  
Míg a templom áhítatban, kívül ott jár a sok zsanda.  
Harci közben mit akarhat, hisz nekünk csak olvasónk van!  
S egy éjszaka fájó kínja sötétben ül az arcokban.*

*Mózes égő csipkebokra, szállj le közénk békét hozva.  
Szomorú a templom papja, kéri, hogy a nép távozna.  
Lehet talán úgy két óra, lesz-e ünnep, ő nem tudja.  
De a sötét kín lesújtja, népéért van nagy izgalma.*

---

keresztjét, s aggastyánként lett a világban szétszórt magyarság hű pásztora és igaz atyja. Meghalt Bécsben 1975. május 6-án.

<sup>70</sup> KOVÁCS SÁNDORNÉ BELLA MATILD: *Ha hív a Szent Szűz!* Celldömölk, 1948. szeptember 12.

*Azért kéri, hogy távozna, lelke bosszút nem óhajtja.  
Lassan a nép mintha fogyna, tágas a templom hajója.  
Aki elment, van gond arra, hogy ne jöjjön többé vissza.  
Megérkezik-e a főpap? Tán valami érte volna?  
Már egy órát tovahalad a kitűzött időpontra.*

*De mégis jó! Itt a főpap, szennyes vizet szór a zsanda.  
Szól a harang, itt a papja, hős lesz a nép, aki várja.  
Telve van már Cell temploma, Mindszentjét itt fogadja.  
Áldást oszt a szíve s karja, úgy vonul be a templomba.  
Most a magyar megmutatja, nincs erő, mely visszatartsa.  
Térdel a nép buzgó imában, hozza könnyét Máriának.  
Most a főpap hó imája száll az oltár magasába.  
Szeretetről szól az ajka, hogy ölelne mindkét karja.*

*Felajánlja – így mondja – népe könnyét, ha elbírja.  
S ha leroskad, mert nem bírja, népéért lesz áldozatja.  
Fáj neki a kormány szava, nemes lelke tiltakozna.  
A nagy hős szavát beváltotta, áldozat ő, népe tudja.  
Kiscell fényes templomában a nagy ünnep végét járja,  
Büszke a nép hős papjára, kéri Istent, hogy megáldja.  
Ha a szent Szűz hívja, jönni fog, ha lesz is ára!*

(KUPI) HARANGOZÓ MIKLÓS,<sup>71</sup> az életét Celltől távol élő költő verseiből az ősigazság csendül ki: az idegen föld bár nagy lehetőségeket adhat, ám az ember a „büszke csúcsokon” sem felejt el az őt elindító, mindig hazaváró szülőföldet. A kötődés a szívben gyökerezik, hogy igazi küldetését Istentől kijelölt helyén töltsse be az ember... *Zsoltár* és *Kiscell egén* c. versében a régi kegyhely lélekmegszólító titkát vallja ki: ide, az ősi szentélybe Mária hívja vissza a világba szétszóródott fiait. Itt mintha megállt volna az idő: a *barna harang*, az *alkony*, a *rend a régi* – csak az ember lett „*sárba tapadó*.” Mária ugyanúgy, a világ végezetéig *hív...*, *kér...*, *vár...* *őrzi a város egét...* A világban megfáradt zarándokot áldással fogadja vissza.

*Elindultam tőled, megérkeztem hozzád.  
Felettünk a hegynek csendes berkei.  
A friss rét az égre táguló mennyország,  
s rajta a virágok: Jézus versei.*

*Büszke csúcsok élén lankáidra vágytam,  
fogadd be a fáradt, bús zarándokot!  
Eleget szédültem már a nagyvilágban,  
megpihennék most, ha adnál rá okot.*

*S hogyha mégse menne, hogyha tévedés volt,  
és soká maradni gyilkos egy helyen,  
mondd, hogy itt is, ott is táguló az égbolt,  
s mindig visszavársz a régi kegyhelyen!*

<sup>71</sup> *Etűdök egy elhangolt zongorára. Harangozó Miklós versei. 2004.*

*Kiscell egén*

*Kiscell egére szürke galambok  
szállnak az esttel, s rebben a szív:  
szólnak a szélben a barna harangok,  
rég a dallam, Mária hív.*

*Ásít az ásó, csendes az ostor,  
alkonyi fényben a két kicsi tér,  
suttog a kedves, sárga kolostor:  
hozd el a lelked, Mária kér.*

*Szép libasorban jönnek a hívek,  
mozdul a csendes, nyári határ.  
Ünnepi gúnyák, ünnepi szívek,  
nincs szomorúság: Mária vár!*

*Merre ma mindez? Hol van a mű,  
és mért nem akarjuk a régi regét?  
Nem csodaszép, hát nem gyönyörű,  
hogyan őrzik a város egét?*

*Megvan a templom barna harangja,  
megvan az alkony, megvan a rend.  
Elnyeli végleg az éjszaka hangja,  
Vagy ha akarjuk, győzhet a csend?*

*Kiscell egéről küldik az áldást,  
s bár ma a talpunk sárba tapad,  
Mária őrzik az ős-csodavárast.  
Nem kell, hogy elhidd. Csak ne tagadd.<sup>72</sup>*

Az 1740-es évektől hatalmas számban Kiscellbe zarándokló búcsúsok ellátására felépült az első vendégfogadó. A templom északi oldalának közelében sorakoztak a bábosok, a szentképeket, gyertyákat és egyéb kegytárgyakat árusítók bódéi és házai. Az idetelepülők nagyrészt német származásúak voltak, foglalkozásukat tekintve vendéglősök, kereskedők és iparosok. Az 1760-as években kb. huszonöt ház állt a templom közelében. HARANGOZÓ MIKLÓS<sup>73</sup> apró életképekből építkező verse ebbe a korba visz vissza.

*Kis-czelli búcsú, 1766*

*Hozott Isten nálunk, sok fáradt zarándok!  
Étel-ital szállást itt ugyan találtok!  
Messziről világlik már a templom tornya,  
Ott lakik a Szent Szűz, s lészen rátok gondja!*

---

<sup>72</sup> HARANGOZÓ Miklós: *Háttal a holdnak*. Harangozó Miklós versei. Celldömölk, 2011.

<sup>73</sup> (Kupi Miklós) Írói nevén HARANGOZÓ Miklós „tizenöt éve él New Yorkban. Utazásai során eljutott távoli országokba, Kína, Egyiptom, Mexikó, Hawaii, Itália, Görögország, Anglia, Puerto Rico élményvilága formálta gondolkodását.” Jóna Judit ajánlása a szerző Etűdök egy elhangolt zongorára c. magánkiadásban, 2004-ben megjelent kötete elé.

*Bünterhes lelketek lábához vigyétek,  
S Tőle föloldozó áldását vegyétek!  
Meggyógyul a fájás, elmúlik a nyűség,  
Hogyha szívetekben érdemes a hűség!*

*S ha majd Máriánkat szépen köszöntétek,  
Illendő imákkal Őtet illettétek,  
Lépjetek ki akkor Kis-Czell városába,  
Ki a koraőszi, nyájas éjszakába,*

*S ott, a klajstrom mellett, bármi is az óra,  
Rátaláltok majd a Szarvas Vigadóra,  
Ahol Patzold Uram kurjanó torokkal  
Kínál majd a hűvös, jó sági borokkal!*

*S kicsit távolabb, a Szenthármasság téren  
Már a Szöllő Korcsma világlik az éjben,  
Ottan Wenczler János árul vacsorákat,  
S nála kaphatjátok a legjobb tubákat.*

*S ott a Vörös Ökör, ahol Pándits János  
Uram a tisztessen megőszült korcsmáros,  
Az is bőkezűen méri ki a rumot,  
De vigyázz, ne csinálj mégse skandallumot!*

*S innét ha menni köll, ott van még a Bárány,  
Ahol két kupát kapsz egyetlenegy árán,  
Meg az Angyal Csárda, ahol jól zenélnek,  
S egészen hajnalig járnak a legények.*

*S hogyha fáradt tested vágya nyogovásra,  
Kapsz egy jó szobát a tágas Koronába,  
Vagy, ha az erszényed könnyebb pár garassal,  
Be köll akkor érned a Fekete Sassal.*

*S reggel, ha ébrednél renyhe kábulatba,  
Ímelygős, fejfájós, rusnya hangulatba,  
Elballaghatsz majd az utca legvégére,  
Capelláris Uram kávémérésébe.*

*Aztán átöltöztvén a jobbik ruhádba,  
Sétálj vissza újra a Szűz templomába,  
S miután meggyóntad az előző estét,  
Tisztán vedd magadhoz Krisztus Urunk testét.*

*S végül áldott szívvel indulj az utadra,  
Emlékezve minden boldog pillanatra,  
Melyeket megéltél Kis-Czell városában,  
Hétszázhatvanhatnak September havában*

Nagymáriacell-Dénesd-Kismáriacell kegyhelyét egymáshoz köti a történelem és a Szűzanya iránti mély szeretet. Az ausztriai Máriacell, a magyarok ősi, szeretett zarándokhelye PROHÁSZKA OTTOKÁR emlékezetében is él. A kegyhely szépsége és a lélek mélyéig ható, megszólító üzenete egy csodálatos esszében kap hangot.

*„Mily hangulattal megyek hát Máriacell felé? [...] Két szóval jelzem: én haza megyek. Lélekkel járok ott, mely hegyről-hegyre száll, hogy a legfölségesebbet elérje. Sziklák közt bolyongok s anyai keblet keresek. Lélekkel járok ott, mely zárt kertbe hatol, hogy a legszebb liliomot lássa. Nem is járok, kúsom; a természet szépségein, mindmegannyi fokon fölfelé iparkodom; a tört sugarakat egybeolvasztom; a szétszórt színeket, a csillámot, a vonalak harmóniáját összegyűjtöm. A Szent Szűz arcára gondolok!*

*Ez a szép természet nekem csak keret; hegy, völgy, patak, szirt, erdő, balzsam, illat, felhő, napsugár- nekem csak keret. E keretből néz reám az én Anyám.*

*Máriacell Anyám háza! Bár cella csak, mégis ragyogó, színpompás, szivárványos; szebb, mint bármely palota. S ezt a cellát ide építette a Szent Szűz; ez az ő nyaralója. Ide vonult el, messze a várostól, gyáraktól, a zúrvartól. Kivonult Babilonból s épített magának egy függőkertet magasan a tenger fölé; hegyek a bástyái s szirtek az oszlopai. Elzárt kertet épített itt, hűs, illatos, balzsamos kertet, s andalog benne, s akarja, hogy aki hozzá jön, úgy jöjjön, mint haza, úgy jöjjön, mint a Szent Szűz gyönyörűségének kertjébe.*

*E szép vidék illata, a meg nem mételyezett, a tiszta természet, a természetes őserő, s azontúl a bensőség, az áhítat, a kegyelem . . . ezt érezni kell. E szép vidék illata az, hogy ez egy darab szent föld. E szép vidék illata a gyermeki érzület az Istenanya iránt, ki itt otthon van. Itt pogányság nem lakott. Ide az ember már mint keresztény jött.”<sup>74</sup>*

Az *Öreg Czell* kisugárzását mutatja, hogy kegyszobrának másolatával számos helyen találkozunk. A stájerországi Mariazellben kialakult kultusz formálta és mintát adott a magyar búcsús szokásoknak és gyakorlatnak. A kegyhelyen megjelent ponyvák, legendák, énekes füzetek, egyéb nyomtatványok is mintául szolgáltak, motívumai rendre-sorra fölbukkannak a magyar anyagban is.

Kiscell kegyhelyének különlegessége, hogy nem csak a szobor, hanem az egész templom is a máriacelli mintájára épült, s a KOPTIK ODÓ által meghonosított tisztelet is számos szállal kötődik a mintaadó anyakegyhelyhez. Különféle akadályoztatások esetén a dunántúli hívek idesereglettek, és a templomban ugyanúgy elhelyezték fogadalmi tárgyaikat, mint az eredeti celli Szűzanya szobránál. Ez a szoros szakrális kapcsolat is magyarázhatja, hogy két, eredendően az öregcelli hagyományhoz köthető vers a kiscelli irodalomban is helyt kapott.

Búcsús emlékeket idéz KOCSIS LÁSZLÓ (1891-1973)<sup>75</sup> papköltő verse,<sup>76</sup> mely a kiscelli ihletésű lírai termés közé is bekerült. A lelkipásztor többször vezette híveit a celli Máriához, Öregcellbe és Kiscellbe is. Egy verse a stájerországi kegyhelyre zarándokló magyarok szokásait örökíti meg. A kora

---

<sup>74</sup> PROHÁSZKA OTTOKÁR: *Magasságok felé*. Szent István Társulat, 1928. 52.

<sup>75</sup> Kocsis László a Vas megyei, Rába-vidéki Szócén született 1891-ben és Pécsen halt meg 1973-ban. Szombathelyi premontrei gimnazista, amikor 1909-ben megjelent első verseskötete. 1911-ben lépett be a veszprémi szemináriumba, de a költészettel nem hagyott föl, álnéven publikált a Veszprémi Hírlapban. Egyre kínzóbbnak érezte azonban a választás terhét: pap legyen-e vagy költő. 1913-ban elhagyta a szemináriumot, de egy év múlva Pécsen folytatta tanulmányait. 1916-ban pappá szentelték. A papi szolgálat dél-baranyai kis falvakba szolgált: Mecsekszabolcs, Magyarkeszi, Vásárosdombó, majd Dombóvár, Pécs és Újdombóvár lettek állomáshelyei. 1950-től haláláig Pécsen szolgált a székesegyház kanonok-plébánosaként.

Kocsis László mintegy félezer költeménye nyolc önálló kötetben jelent meg. Lírája a magyar költészetnek abba a vonulatába illeszkedik, amelyet Mécs László, Sik Sándor és Harsányi Lajos neve fémjelez. Kötetei: *Rőzselángok*. Versek. Szombathely, 1909. (Ősz Ivánnal közösen). *Kolostori csend*. Versek. Pécs, 1917. *Ferenc virágos kertje*. Versek. Dombóvár, 1923. *Aranyampolna*. Versek. Dombóvár, 1925. *Szent Ferenc miséje*. Versek. Pécs, 1928. *Mindennapi kenyerünk*. Versek. Pécs, 1931. *Két külön világ*. Versek. Bp., 1937. *A dóm*. Versek. Pécs, 1938. *Falum képeskönyve*. Versek. Bp., 1942.

<sup>76</sup> *A bot, mit hoztak Öreg Cellből*. Falum képeskönyve, 1942

tavaszi munkák utáni lázas készülődést, a „*fekete vasárnap előtti*” indulást, a fáradságos, küzdelmes utat és a boldog megérkezést Nagyszerdán. A búcsúok Mária áldását hozták a magyar falu népére, imádságukra életre kelt a természet, szárba szökken a vetés, béke és öröm töltötte be a tájat. Mária mosolya ragyogta be az életüket. A kegyhelyről hozott celli bot pedig a Szűzanya szeretetére emlékeztető jellé, a remény jelévé lett.

Hagyományos máriacelli búcsústárgy volt a 120-130 cm hosszú, esztergálással készített, keresztel végződő bot, amelyre gyakran szentképeket, érméket rögzítettek, férfiak és nők is vásárolták maguknak. A kedves emlék felidézte a kegyhelyet, a személyes élményeket és utalt a fáradságos zarándoklatra is.

*Fakopács fürgén kopácsolta  
Almafák zuzmós derekát,  
Palánták kerti ágyásokban  
Várták a május sugarát,  
Zöldellő tenger a határban,  
Rábánál ezüst jegenyék.  
Íme az indulás plakátja:  
A celli búcsút jelezték.*

*Március óta verítékkal  
A földnek adták erejük.  
Isten teríti terítékkal  
Ezután, ez volt halk hitük,  
Meg a fájdalmas, az Öreg Cell  
Nagyasszonya, a kékruhás.  
Bár messze van, éghez oly közel,  
Egy kis égi kirándulás.*

*Mi kellett, meglett. A tarisznya  
Két hétre való kenyeret,  
Mákos kalácsot, forró zsírba  
Sült pogácsákat rejteget.  
Előkerült a téli bunda,  
Nagykendő, nap is nevette,  
Az ember, ha a celli botra  
S bottal vállára vetette.*

*Szombaton hajnalban mentek el,  
Fekete vasárnap előtt,  
Proseccióban, feszülettel,  
Piros zászlóval mentek ők.  
Harangok zúgtak, zsenge földünk  
Harmatosan nézett rájuk.  
A Dombnál tőlük elköszöntünk,  
Csókoltuk botjuk, ruhájuk.*

*Hol járhattak? Kevés volt oda  
Tudásunk lombja. Elmentek  
Öreg Cellbe, a Szűz megmondja,  
Hegyen túl merre menjenek.  
Nem is rettegett gyerek-eszünk,  
Az öregek se aggódtak,*

*Rétünk, rozsunk, nyírfánk, füzesünk  
Azóta jobban hajtottak.*

*Kiskertek, szérük almafái  
Nyoszolyólánynak öltöztek,  
A föld nem ér rá nyögni, fájni,  
Csak örült a langy esőnek,  
Arasznyit nőtt a búza szára,  
Gyepük mentén, a megyelen  
Kökénybokor fehér ágára  
Madár szállt, hogy énekeljen.*

*Így várt falunk az Öreg Cellbe  
Zarándokló magyarokra,  
Míg ők küzdöttek hó-hegyekben,  
Botjukat marokba fogva,  
Meg-megálltak, mérték a havat,  
Rovással rótták botjukra  
S sóhajtottak minden hegy alatt:  
Az ég, a Szűz de messze van.*

*Nagyszerdán hozta lovas Huszár  
A hírt s falumon úgy úszott  
Át ez a hír, mint a napsugár:  
Jönnek a celli búcsúsok!  
A senyvedő a szalma almot,  
Az asszony hagyta tűzhelyét,  
Ég kigyújtott milljó csillagot  
S templomunk minden gyertyafényt.*

*A város-úton mint a hadtest,  
Mint a győztes, úgy hömpölygött  
Éneklő falum, dalolt az est,  
Nagyasszony a felhők fölött  
Mosolygott kéken a határra,  
Mosoly zengett az énekből  
S mosolyból reményt dirigált a  
Bot, mit hoztak Öreg Cellből.*

ENDRÓDI SÁNDOR (1850-1920) korának ismert és elismert költője, nevét gazdag és sokoldalú, úttörő jellegű irodalmi munkásság is fémjelzi: kiváló fordító, Heine-művek magyarra ültetője, a Petőfi-kutatás elindítója, neves antológia-szerkesztő. Hazaszeretettől lángoló kuruc nótáival a kor legnépszerűbb alkotói közé került, virtuóz, megújulni tudó, képgazdag, egyéni hangú költészete közönséget és kritikát is elragadott, vallásos költészetével <sup>77</sup> a líra nyelvét spiritualizálta. Stílusára jellemző a népdalhatyomány, a heinei érzelmes-ironikus könnyedség, a romantika pátoszának és az impresszionizmus színeinek ötvözése. Inspirálója a ballada, a legendavilág, amelyet új színnel, korába olvasható üzenettel gazdagít.

*A celli búcsú* népi motívumokra épülő, balladás ritmusú verse a Mária közbenjárására történt csodát mondja el, egy tanító jellegű, érzelmekre ható, ponyván terjedő népszerű történetet ír át. Jóllehet az ének a „Nagy Mária-Czellben” történt csodát verseli meg, a kiscelli búcsúkiadványokban is szerepel.

---

<sup>77</sup> Vallásos verseinek kötete: *Isten felé* (1901)

*Mélységes erdők sűrűjén  
Magányos út vezet;  
Az úton egy szegény, erőtlen  
Asszonyka lépeget.*

*Gonosz hely, rabló nép tanyája  
Az est is éjre vált  
Megállj! hangzik a sűrűségből  
S a sápadt nő megáll.*

*Kibuknak nyolcan is s előlép  
A rabló nép ura:  
Hová ballagsz te sápadt asszony?  
A celli búcsúra.*

*S mit viszel a celli Máriának?  
Mutasd a kincseket!  
Ó nem viszek én semmit néki,  
Csak tiszta szívemet!*

*Fogják, motozzák: mindhiába,  
Szegénynek semmije!  
Elő, elő hát szívét, hogy  
Igazán hadd vigye!*

*Melléből éles, gyilkos késsel  
Kitépik szívét,  
Azután kötényébe dobják:  
Most indulj és vigyed!*

*S az asszony ó csodák csodája-  
Nem hull a földre, nem:  
Köténykékjét kezébe fogva  
Megindul csöndesen.*

*Arcán a holtak sápadtsága,  
Ruhája tiszta vér  
Az égen hajnal pírja reszket,  
Amikor Cellbe ér.*

*De hallga! Mi zszibong a légben?  
Hang, milliónyi hang!  
Cellben magától megszólamlík  
Zeng-bong a sok harang.*

*A pap miséjét abbahagyja.  
Fölkelnek a hívek  
Mindenkit egy érzés ragad meg,  
Mindenki megy, siet.*

*S égő gyertyákkal, szent zászlókkal  
Tódulnak kifelé,  
Ki szívét hozza Máriának:  
A véres nő elé.*

*Könnyel fogadják, védve hozzák  
Az Úr házába őt,  
Hol végre összerogy szegényke  
A drága Szűz előtt.*

*A Szűzanyának márvány szobra  
Az oltárról lelép,  
Kezébe veszi halk fohász közt  
A jó asszony szívét.*

*S míg könnytől, vértől ázva, fázva,  
Félholtan fekszik ott;  
Ím mellén forradás se látszik  
S belül a szív dobog!*

*Az ámulattól, a csodától  
Meghatva áll a nép,  
Ragyogó díszbe öltözködve  
Új pap mond új misét.*

*És szinte fel az égig harsog  
A hálaadó ima:  
Hozsanna néked, Isten anyja,  
Áldott Szűz Mária.*

A kiscelli Mária-tisztelet élményéből született versek különböző korszakok lélekdokumentumai. Hitből fakadtak és hitre vezetnek, így - SZENT II. JÁNOS PÁL pápa szavaival - nagyon értékes utat jelenthetnek a hit horizontján is. Ám minden művész közös tapasztalata az is, hogy áthidalhatatlan a különbség a mégannyira sikerült mű és a misztérium fölülmúló tökéletessége között. Mindaz, amit képben, zenében, versben vagy bármi alkotásban kifejezhettek, csak árnyéka annak a ragyogásnak, ami lelki szemek előtt néhány pillanatra föl villant. „*A hívő nem csodálkozik ezen: tudja, hogy néhány pillanatra beletekinthetett a fényesség azon mélységébe, melynek ősforrása Isten. Kell-e csodálkoznunk rajta, ha a szellem oly elfogódott lesz, hogy csak dadogva tudja kifejezni magát? Leginkább a művész kész arra, hogy beismerje korlátait és magáévá tegye Pál apostol szavait: „Isten nem kézzel épített templomokban lakik...”*”<sup>78</sup> Soha ne feledjük: a művészet elvezet, de csak a hit vezet be a misztérium világába. „*Sem a művészet, sem a tudomány nem viszi el a szellemet a végső valósághoz: csak a megtestesült Ige.*”<sup>79</sup>

---

<sup>78</sup> SZENT II. JÁNOS PÁL pápa a művészekhez írt levelében 1999. április 4-én

<sup>79</sup> P. EMMANUEL önmagáról. Összeállította, fordította és a bevezetőt írta Szabó Ferenc S.J. Szent István Társulat, Budapest, 1995. 58.